

KUR'AN'DA ĞAYB

Yrd. Doç. Dr. Necati KARA*

İnsanlararasıda en fazla ilgi duyulan hususlardan biride; görülmeyeni görmek, bilinmeyeni bilmek ve yarınlara vakıf olmaktır. Ne yazık ki İnsanoğlu bu hususlarda kesin bir bilgiye sahip olmadığı gibi yarınlar için yapmış olduğu tahminler veya ileri sürmüş olduğu nazariyeler çoğu kez aksi ile tezahür etmiştir. Hatta ğaybi bildiğini iddia edenlerin, zamanla me'yûs olduklarına şahit olmaktadır.

Kimi insanlar; peygamberlerin, velilerin ve cinlerin ğaybı bildiğini zannederler. Halbuki mesele hiç de onların zannettiği gibi değildir. Peygamberlerin kendilerine göre bir hususiyeti olduğu gibi, velilerin ve cinlerin de kendilerine ait bazı özellikleri vardır.

"Peygamberler ğaybı bilmez.¹ Ancak Allah Teala razı olduğu ve dilediği bazı elçileri ğayba muttali kılmuştur." ² Peygamberlerin bildikleri veya haber verdikleri şeyler, nübüvvet ile ilgili olan konulardır. Bir başkasının bunları bilmesi ve haber vermesi mümkün değildir. Fakat bunlar da bir peygamberin ğaybı bildiği anlamını taşımaz. "Onların görevi nübüvveti tebliğ etmek, insanlara sunmaktır."³

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı Başkanı

1 En'âm, 6/50.

2 Cin, 72/27; Al-i İmrân, 3/179.

3 Nûr, 24/54; Ankebût, 29/18.

Velilere bir derece olarak Allah tarafından verilen keramet ve ilham yoluyla bilinmeyen bazı şeylere muttali olunması, gaybın bilinmesi manasına gelmez.

Cinler ise bazı hususlara insanlardan daha önce vakıf olabilirler. Bu yaratıklar, yaratılış icabı -insanlardan farklı olarak- bazı şeyleri bilebilirler. Cenâb-ı Hak, kısa zamanda uzun mesafelere gidebilecek gücü, bazı görülmeyecek şeyleri görme hasletini, ayrıca insanlarda bulunmayan bir takım özellikleri cinlere vermiştir. Ama bunlar da onların gaybı bildiğini gösteren bir delil değildir. Çünkü Cinleri -insan ile mukayese etmeden- cin kategorisinde değerlendirdirince bu özelliklerin onun tabiatından olduğu ortaya çıkar.

O halde gaybı bilen sadece Allah'tır. Allahtan başkaları ise derece derece kendilerine bildirileni bilirler.

İşte bu çalışmamızda gayb hakkında kısa bir bilgi sunulduktan sonra gaybın bilinip-bilinemeyeceği, peygamberlerin, velilerin ve cinlerin diğer insanlardan fazla olarak neleri, ne derece bilebilecekleri, Kur'an'da gayb haberlerinin olup olmadığı hususu üzerinde durulacaktır.

A- GAYB KELİMESİNİN ANLAMI

Gayb, aslında "Ğabe-عاب" fiilinin mastarıdır.⁴ Gayb, "gaybet" ve Ğiyab" manasında bir mastar olduğu gibi "ğab" manasına isim ve sıfat da olabilir.⁵ Gayb'ın çoğulu "ğuyüb- غيوب" olarak gelir.

1-Gaybın Lugat Manası

a- Gözle görülmeyen ve gizli olan 6 anlamına gelir. "Süleyman kuşları teftiş etti, (içlerinde Hühüd'ü bulamadı.) dedi ki: Neden hühüd'ü göremiyorum yoksa kayıplardan mı oldu? " 7 ayetinde geçen gayb kelimesi bu manadır. Ayrıca gayb gözle görülmeyen "manevî alem" manasına da gelir. Böylece "alemü'l-gayb"; duyular ile idrak edilen "alemü'ş-Şühûd"den ayırdedilmiş olur. Gayb kelimesi, Kur'an'da ekseri- yetle bu manada kullanılmıştır.⁸

b- Her türlü gizli olan, görülmeyen ve bilinmeyen şey için de "gayb" kelimesi kullanılır.⁹ "Gökte ve yerde gizli hiç bir şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın." 10 ayeti de bu manayı kuvvetlendirmektedir. Nitekim gayb

4 İbn Mazur, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, 1968, I/654; Ragıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'an*, Mısır, 1961, s. 366; Kâsimî, Cemâllüddîn, *Mehâsinü't-Te'vîl*, (Tab: Muhammed Fuad Abdülbâkî), I. Baskı, Mısır, 1957, II/35.

5 Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, 3. Baskı, İst. 1971, I/76.

6 Ragıb, *Müfredât*, s. 366; İbn Manzûr, *Lisan*, I/654.

7 Neml, 27/20.

8 *İslâm Ansiklopedisi*, M. E. Y. , İst. , 1948, IV/726.

9 Ragıb, *Müfredât*, a. y; İbn Manzur, *Lisân*, a. y.

10 Neml, 27/75.

tarif edilirken: "Senin görme- diğin her şey gaybdır." 11 denilmiştir. Alimlerin büyük bir çoğunluğu da bu kanaattedir.12

c- Gayb, "şek, şüphe" manasına da gelir.13

d- Gaybet; gayb ile aynı manada kullanıldığı için, aslî bir mastar gibi kullanılır. Böylece "yokluk" ve "istiğrâk" manasını ifade eder.14 Bu kelime Tasavvufta; bir taraf tan kalbi Allah'tan başka herşeyden tecrid etme, diğer taraftan "huzur"(Allah ile beraber olma) ile tarif ve izah edilir.15 Huzur ile gaybet birbiri ile orantılıdır. Bir kimsenin Cenâb-ı Hak ile huzuru, halktan gaybeti nisbetindedir.16 Gaybet, fenâ(tamamiyle yok olma) yolunda bir merhaledir. Bu mertebeye ulaşan birisi, kendinden tamamen geçer. Bir rivâyete göre: *Rebi' b. Heysem, İbn Mesû'd'a gidiyordu. Bir demirci dükkanından geçer ken potada kızgın bir demir gördü ve düştü, bayıldı. Ertesi güne kadar ayılamadı. Ayıldığında kendisinden bunun sebebi sorulunca: "Cehennem halkının cehennemdeki halini düşündüm, dedi. İşte bu hal gaybet derecesini aşip bayılma haline gelmedir.*17

Bu tabir, bazen de Allah tarafından insanlara gösterilmeyip "gayba" diye isimlendirilen, bu müddet zarfında da ömrü mucize kabilinden uzatılan herhangi bir insanın vaziyetini tasvir için de kullanılır. Bunun en cazib örneği, şiiilerden "İmamiye" mezhebine tabi olanların "Gaib İmam" ları veya "Mehdî"leridir ki gözden kaybolmakla beraber onlara göre hala yaşamaktadır.18 Bazı Şia alimleri, "Onlar ki gaybe inanırlar.19 ayetinde geçen gayb'ten maksat; "mehdî"dir, diyorlar.20

Her devirde yaşadığına inanılan, ancak herkes tarafından görülemeyen ve Allah'ın emirlerine göre insanları idare eden kutsal kimselere "Ricâl-i Gayb" denilir.21

e- Gayb, "sır" manasına gelir,22 diyenler de vardır.

2- Gaybın İstılâhî Manası:

a- Gayb, hislerle erişilmeyen, akıl ile sezilmeyen ve ancak peygamberlerin haber vermesiyle bilinebilen şeydir.23 Bu tarif daha çok

11 Cevherî, *Sthah*, Mısır, 1956, I/196.

12 Razî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, İstanbul, 1308, I/250.

13 Ezherî, *Tehzîbü'l-Luğa*, Mısır, 1964, VIII/214.

14 *İslâm Ans.*, IV/727.

15 Kuşeyrî, *Risaletü'l-Kuşeyriyye*, 1. Baskı, Mısır, 1966, I/21; Cürçânî. Seyyid Şerif. *Ta'rifât*, s. 67; İz, Mahir, *Tasavvuf*, 1. Baskı, İstanbul, 1969, s. 92.

16 Kuşeyri, *Risale*, I/215.

17 Kuşeyrî, *Risâle*, I/214.

18 *İslâm Ans.*, IV/727.

19 Bakara, 2/3.

20 Razî, *Mefâtih*, I/251.

21 Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara, 1962, s. 315.

22 Ebu'l-Bekâ, *Külliyât*, İst. , 1287, s. 487.

23 Kâsimî, *Mehâsin*, II/35; *İslâm Ans.*, IV/726.

inanılması gereken gaybî haberleri ve peygamberlerin bildirdiği hususları içine alır.

Ebû İshak: "İnsanların bilgisi dahilinde olmayıp resuller tarafından kendilerine haber verilen her şey gaybdır." 24 demektir.

İbnü'l-Arabî: "Göze görünmeyen, gözden uzak olan şey, kalbde hasıl olsa da olmasa da gaybdır.25 "Görmediğim yerden bir ses işittim.26 örneğinde, ses işitildiğinde birisinin varlığı kalb ile sezilise de henüz görülmediğinden dolayı bu da gayb olarak değerlendirilmektedir.

b- Sana görülmeyen her şey gaybdır.27

c- Kendisinde ve ötesinde ne olduğu bilinmeyen her yer, gaybdır.28

d- Gayb, belirli bir varlığın ilmi dahilinde olmayan şeydir.29 Başka bir ifade ile hisde, ilimde ve varlık sahnesinde olmayandır.30

3- Gayb ile Gâib Kelimeleri Arasındaki Fark

Gayb ile gâib kelimeleri aynı manayı ifade etmekle birlikte bazı alimler, bu iki kelime arasında fark görmüşlerdir: "**Gâib**", sana görülmeyen, seni de görmeyen; **Gayb** ise sana görülmeyen, fakat seni görendir. Buna göre Allahü Tealâ'ya gayb denildiği halde gaib denilmez.31 Cenâb-ı Hak'kın gayb oluşu, -tıpkı kuvvet gibi- hakkında delil bulunan gayb cinsindedir. "Mesela, umumiyetle kuvvet görülemez, deriz. Halbuki görünen de kuvvetten ibarettir.32

B- GAYBI BİLMEK

Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetlerinde gaybı bilmenin Allah'a ait olduğu ve hiç kimsenin bu hususta bilgi sahibi olmadığı beyan edilmektedir. Yunus Suresinin: "*Gayb yalnız Allah'a aittir.*33 " âyetiyle; Neml Suresinin: "*De ki: "gökte ve yerdekiler gaybı bilmezler, onu ancak Allah bilir.*34 " âyeti bunun delilidir.

Şu halde yaratıklar içinde gaybı bilen yoktur. Nitekim Maide suresinin: "*Allah, Elçileri toplayacağı gün: "Size ne cevap verildi?" der.*

24 İbn Manzûr, *Lisân*, I/654; Ezherî, *Tezhîb*, VIII/214.

25 İbn Manzûr, a. e. , a. y.

26 Zamaşşeri. Cârullah Muhammed b. Ömer, *Esâsü'l-Belâğa*, Kahire, 1960, s. 693; İbn Manzûr a. e. a. y

27 Cevherî, *Sihâh*, I/196; İbn Manzûr, a. e. , a. y.

28 Ezherî, *Tezhîb*, VIII/214.

29 Elmalılı, a. g. e. , VII/4869.

30 Elmalılı, a. g. e. , VIII/5414.

31 Alûsî, *Ruhu'l-Meânî*, Mısır, 1353; I/144; Elmalılı, a. g. e. , I/176.

32 Elmalılı, a. g. e. , I/174.

33 Yunus, 10/20.

34 Neml; 27/65.

"Bizim bilgimiz yok", derler, gizli leri bilen yalnız sensin, sen!"³⁵ âyetinde kıyamet gününde peygamberlerin gaybı bilmediklerini itiraf edecekleri anlatılmaktadır.

Peygamberimiz ve Gayb

Yukarıdaki âyetlerden anlaşıldığı gibi Peygamberler de gaybı bilmemektedir. Buna rağmen bazı alimler, "Peygamberimiz, vefat etmeden önce kıyametin kopma zamanı kendisine bildirildi." şeklinde zanda bulundular, Halbuki böyle bir zan, Allah Tealâ'nın bildirmediği bir konuda cüretkârlıktır.³⁶ Çünkü Cenâb-ı Hak Peygamberimize hitaben En'âm suresinde:"De ki:"Ben size Allah'ın hazineleri yanındadır, " demi yorum. Gaybı da bilmem, size ben meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum. De ki:"Körle gören bir olur mu? Düşünüyor musunuz?³⁷ buyururken A'raf suresininin şu iki âyetinde şöyle buyurmaktadır:"Sana kıyamet saatinden soruyorlar:Gelip çatması ne zaman diye. De ki:"O'nun bilgisi, ancak rabbimin yanındadır. Onu tam zamanında açığa çıkaracak olan yalnız O'dur. O göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir. "Sanki sen, onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki:"Onun bilgisi Allah'ın yanındadır. Fakat insanların çoğu bilmezler". De ki:"Ben kendime, Allah'ın dilediğinden başka ne bir fayda, ne de bir zarar verme gücüne sahip değilim. Eğer gaybı bilseydim elbette çok hayır(mal ve mülk) elde ederdim. Bana kötülük dokunmamış(beni cin çarpmamış)tır. Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim."³⁸ " Dikkat edilirse bu âyetler Resûl-u Ekrem'in gaybı bilmediğini göstermektedir.

Hiz. Peygamber'in gaybı bilmediğine dair birkaç da hadis örnek sunalım:

1- Hiz. Cibril bir defasında Hiz. Peygamber'e gelerek İmân, İslâm ve İhsân hakkında sorular sormuş, Peygamberimiz de cevaplarını vermişti. Kıyamet günü hakkında soru sorunca Efendimiz:"Bu suale muhatap olan, sorandan fazla bir şey bilmiyor."³⁹ " şeklinde cevap verdi.

2- Hiz. Aişe:" Kim Hiz. Peygamberin yarın ne olacağı hakkında bilgi sahibi olduğunu söylerse Allah'a karşı en büyük iftirayı yapmış olur. " dedi ve Neml Suresinin:"De ki:"Yerdekilere ve göktekilere gaybı bilmezler. Onu ancak Allah bilir. " mealindeki 65. âye tını okudu.⁴⁰

3- Ebû Hureyre şöyle demiştir:"Peygamberimiz beş şey hakkında: "Onları Allah'dan başka hiç kimse bilemez" buyurdu ve bunun peşine:"Kıyametin ne zaman kopacağını bilmek Allah'a mahsustur. Hiçbir

35 Mâide, 5/109.

36 Reşid Rıza, Muhammed, **Tefsîrü'l-Menâr**, 4. Baskı, Mısır, 1954-1961, IV/225.

37 En'âm/50.

38 A'râf, 7/187-188.

39 Buhârî, Muhammed b. İsmâil, **Câmiu's-Sahîh**, İmân, 37.

40 Tirmizî, Muhammed b. İsa, **Câmiu's-Sahîh**, (Tah:A. Muhammed Şakir), Mısır, 1938, V/263.

kimse yarın nerede öleceğini ve ne kazanacağını bilemez. Yağmuru O yağdırır. Rahimdekileri O bilir."41 ayetini okudu.42

Yukarıda meallerini verdiğimiz âyet ve hadisler Hz. Muhammed'in de hiç bir gaybî bilgiye sahip olmadığını ifade etmektedir. Böyle olmasına rağmen sahih rivayet ler arasında Resul-u Ekrem'in gaybden haber verdiğine dair bir çok hadis vardır. Bunlardan bir kaçını buraya alalım:

a- Peygamberimiz bir defasında mimbere çıkarak:"Benim şu mihrabımı görü yor musunuz?Yemin ederim ki ber orda namaz kılarken bile sizin huşunuz, ruku'nuz benden gizli kalmıyor. Ben, sizi arkamda olduğunuz halde de görüyorum, " demiştir.43

b- Hz. Muhammed hutbe okurken bazıları O'na bir takım sualler sormuştu. Peygamberimiz bu tür sorulardan hoşlanmadığından dolayı onların bu hareketi, O'nu üzmüş, Hz. Peygamber de:"Haydi bakalım, istediğinizi sorun". demişti. Bunun üzerine birisi:"Benim babam kim?" diye sorunca Resulullah:"Senin baban Huzafedir", dedi. Bir başkası kalktı:"Benim babamın adı nedir?" diye sordu. Peygamberimiz:"Senin baban Şeybe'nin kölesi Sâlim'dir, " cevabını verdi44. Sorular uzadıkça uzadı. Peygamberimiz de sorulan bütün soruları cevapladı. Şurası bir gerçek ki Peygamberimiz verdiği cevapları bizzat gördüğü ve yaşadığı için vermiyor, bilakis gaybden haber veriyordu.

Ashab-ı Kiram diyor ki, Peygamberimiz bir gün sabah namazından sonra hutbe okumağa başladı ve hutbesi namaz vakitleri hariç bütün gün devam etti. Peygamberimiz bu uzun hutbesinde; dünyanın başlangıcından bu güne kadar olanları ve daha sonra olacakları, âlemin nasıl yaratıldığını, kıyametin nasıl kopacağını, dünyada nasıl fitne ve fesatların olacağını, ayrıca haşri ve neşri anlatmıştı. Ashab, o gün söylenenlerin bir çoğunun, dinleyenler tarafından unutulduğunu; bir kısmının da bazıları tarafından hatırlandığını ifade ederek şunu ilave ediyorlardı:"Ne zaman bir hadise meydana gelse evvelce bunun vukuundan haberdâr edildiğimizi hatırlıyorduk.45

Peygamberimizin bu husustaki haberleri sayılamıyacak kadar çoktur. Sahîh hadis kitaplarının, "**Peygamberimizin mücizeleri**" ve "**Nübüvvet Alâmetleri**" bölümle rinde böyle hadislerle çokça rastlanır. Fakat konunun dışına fazla çıkmamak için zikrettiğimiz bu bir kaç hadisle yetinelim.46

Yukarıda meâllerini vermiş olduğumuz âyetler ile hadisler arasında bir zıtlık varmış gibi görünüyorsa da bunlar arasında herhangi bir tezat yoktur. Bu hadisler O'nun mutlak olarak gaybı bildiğini ifade etmez.

41 Lokmân, 31/34.

42 Buhârî, İmân, 37.

43 Buhârî, Salât, 40.

44 Buhârî, İlim, 28.

45 Müslim, Câmiu's-Sahîh, 1. Baskı, Mısır, 1938, Fiten, IV/2217.

46 Daha fazla bilgi için bkz: İbn Kesir, el-Bidâye, 1. Baskı, ys., 1966, VI/190-207.

Çünkü Cenâb-ı Hak'ında bildirdiği gibi "O kendi hevasından hiç bir şey söylemez. O (söylediği) kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir."⁴⁷

Ayrıca Allah Cin suresinde "Gaybı bilen yalnız Allah'tır. Gizli bilgisini kimseye göstermez. Ancak razı olduğu elçiye gösterir".⁴⁸ buyururken, Al-i İmran suresinde ise: "Allah sizi gaybe vakıf kılacak değildir. Allah elçilerinden dilediğini gayba vakıf kılar...".⁴⁹ buyurmaktadır.

Gayba ait olan ve ilmi sadece Allah'a munhasır daha neler vardır ki Cenâb-ı Hak onu kullarından dilediğine bildirir. Hûd suresinde bazı nebilerin kıssasından bahsettikten sonra şu âyetle konuyu bitirir: "İşte bunlar, gayb haberlerindedir. Biz onları sana vahyedyoruz. Bunları, ne sen ne de kavmin biliyordu ".⁵⁰

Bütün bunlar gösteriyor ki gaybı bilmek, "Allâmü'l-Guyûb" olan Allah'a has olup dilediği kimseyi gaybden dilediği kadarına muttali kılar. Peygamberimizin verdiği gaybî haberler de vahye dayanmakla beraber normal bir insana göre gayb olarak değerlendirir.

C-BİLİNİP-BİLİNEMEMESİ AÇISINDAN GAYB

Yukarıda belirttiğimiz gibi gayb; ilim, his ve varlıkta mevcut olmayandır. Bir çok şeyler "alem-i şuhûd"da hazır olduğu halde birbirine nazaran "gayb" olurlar. Biri, birine nazaran malum veya mevcut, diğerine nazaran meçhul olur. Mesâlâ kişinin kalbinde olan, kendisine göre malum; başkalarına göre gaybdır. Buna göre gayb, bilinip bilinmemesi açısından iki kısma ayrılır:

1-Gayb-i İzâfî(delillerle bilinen veya sezilen gayb)

2-Gayb-ı Mutlak (bilinmesi mümkün olmayan gayb)

1- GAYB-I İZAFİ

Gayb-ı izâfî, belirli varlığın ilmi dahilinde olmayan şeydir ki bu, kendisine nis betle gayb demektir. Bu tür gayb da iki şekilde bilinir:

a- Şuûr-i intikâli(zihnimiz ve duyularımızla) ile bilinenler: Mesâlâ, evinizde otururken kapınız çalınır ve "tık, tık" sesini duyarsınız. Bu sesi siz hissedersiniz, var olduğunu kabul edersiniz. Bundan hareketle kapıyı bir çalanın olduğuna kanaat getirirsiniz ama o sizin için halen daha gaybdır.

47 Necm, 53/4.

48 Cin, 72/26-27.

49 Al-i İmrân, 3/179.

50 Hûd, 11/49.

Ancak kapıyı çalan birinin bulunduğunu zaruri olarak intikali olarak tasdik edersiniz. Bu bir "îmân" veya "ilm-i intikâlî"dir.⁵¹

b-Peygamberlerin haber vermesiyle bilinenler: Bu tür gaybla ilgili haberlerin bilgisi, duyularla elde edilmez. Akıl tarafından da varlığı hemen bilinmeyip ancak peygamberlerin haber vermesiyle bilinebilir.⁵² Bunları inkâr küfürdür. Allah'a, sıfatlarına, nübüvvet ve nübüvvet taalluk eden şer'î hükümlere, ahiret gününe, onun hallerine, ba's ve neşre, hesap ve cezaya ... dair verilen haberler bu tür gaybdandır.⁵³ " Onlar ki gaybe îmân ederler"⁵⁴ âyetinin anlatmak istediği gayb da budur.

"Gaybı bilen yalnız Allah'tır. O kimseye gaybı bildirmez. Ancak hoşnut olduğu bir peygambere gaybı bildirir"⁵⁵ âyetine göre peygamberlere bildirilenler, O'nların risâletinin başlangıcı ve delilleri sayılan mucizeleri, yahut ahkâm ve emirleri destekleyici bazı mâlumâtlardır. Bunlarla resûl gaybı bilmiş olmaz. Ancak bildirileni bildirildiği kadarıyla bilir.

Burada kayda değer bir husus da şudur: Cin suresinin 27. ayetini tefsir ederken Zamahşerî:" Gayba Allah'ın her hoşnut olduğu kimse, muttali olamaz. Ancak nübüvvetle görevlendirdiği peygamberleri olur. Bu durumda kerametın kabul edilme mesi gerekir. Çünkü evliyâ, Allah'ın hoşnut olduklarından olsa da resûl değildir. Halbuki Allah gaybı bilmeyi hoşnut olduğu resûllere tahsis etmiştir. Ayrıca kehânet ve münecimlik vasıtasıyla da gaybı bilmenin mümkün olamayacağı da bir gerçektir. Çünkü bunlarda da Allah'ın rızası olmadığından Allah'ın gazabını gerektiren şeylerdir"⁵⁶. demektedir.

Fahrudin Râzî ise şöyle der:"Buradaki istisna, risâlet görevini yerine getirmeye ilgili gaybı şeyleri anlatır. Allah'ın, "kıyametin kopması" gibi bazı gaybleri kendine, nübüvvet taalluk eden şeyleri resullerine tahsis etmesi, diğer kullarını hiç bir gayba muttali kılmayacağı manasına gelmez. Hiç bir veli de resûllere vahy ile bildirilenin kendisi için de hasıl olacağını iddia etmez. Zaten ayette Zamahşerî'nin söylediklerine herhangi bir delalet de yoktur.⁵⁷ "Çünkü burada umum sigası kullanılmadığından âyetin gereği ile amel yeterlidir. Ayrıca evliyâ kerâmetini isbat eden başka deliller de vardır."⁵⁸

Akıl yürütme, tefekkür, tecrübe, gözlem ve deneyler sonucu Jeoloji (yer bilimi), Antropoloji (insan bilimi), Psikoloji (ruh bilimi), Fizik, Kimya, Matematik, Geometri, Astronomi gibi ilimlerle elde edilen ve edilecek olan

51 Elmâlılı, *Elmahlı*, VII/4869.

52 Râgıb, a. g. e., s. 367; Kâsimî, a. g. e., II/35.

53 Râzî, a. g. e., I/250; Ebu's-Suûd, *İrşâdü Akli's-Selîm* (Mefâtihu'l-Ğayb kenarı), İst., 1308, I/265; Elmâlılı, a. g. e., I/176.

54 Bakara, 2/3

55 Cin, 72/26.

56 Râzî, a. g. e., VII/330; Alûsî, a. g. e., XXIX/97; Kâsimî, a. g. e., XVI/5953.

57 Râzî, a. e., a. y; Ebu's-Su'ûd, a. g. e., VIII/330.

58 Razi, a. e. a. y.

bilgi ve buluşlara gelince bunlar da gayb-i izâfîy(bilinebilir gayb)e dahil edilebilir. Şayet bu sayılanlarla bilginin önü kapatılmış olsaydı o zaman insan aklının ne anlamı kalırdı? Fakat şunu da hemen belirtmek gerekir ki dencylerle bazı sonuçlar elde etmek de gayb-ı mutlak'ı bilme anlamını taşımaz. Bunlar dünyada insanlığa yararı olan ve insan gücünün ulaşabildiği sonuçlardır. İnsan gücünün sınırlı olduğu dikkate alındığı zaman bilinmeyenlerin bilinenlerden ne kadar çok olduğu ve bilinmeyenlerin sadece sonsuz bilgi sahibi olan Allah tarafından bilineceği konusu rahatlıkla anlaşılmuş olur. Özetle söylemek gerekir se Allah'ın öğrettiği ve bilinmesini murad ettiği şeyler, bilinir. Bunun dışındakiler mutlak gaybe aittir. Onu da sadece Allah bilir.

2- GAYB-I MUTLAK

Müfessir Elmâlılı'nın dediği gibi Allah Teâlâ, batın isminin mazharı bulunan kendi mutlak ilmine, kimseyi mazhar kılmaz. Onun için ne ins, ne cin ne de melek gayb-ı mutlak'ı bilir. Bunun böyle olması gayb-ı nisb'ye dair bazı malumatların edinilebilmesine ters olmayacağı gibi, rüya ilhâm, kerâmet ve gizli bazı sebebler ile gayb-ı mutlak'a dair bir takım şeylerin sezilebilmesine de ters düşmez. 59

"Nazar, istidlâl, tecrübe gibi şeylerle felekî, sinâî, riyâzî ve tabii ilimler hakkında insanların bilgi sahibi olmaları müyesser kılınmıştır."60

İslam Dini akla çok önem vermiştir. İstikbâlde elde edilebilecek bazı neticeler hakkında aklı yormamak, onu rafa kaldırmaktır. Bu hususta "Mehasinü't-Tev'il" sahibi hükemâdan şöyle bir nakilde bulunur:"Tabiât ve feleğe dair ilimleri beyân etmek peygamberlerin görevi olsaydı hem Allah tarafından insanlara bahşedilen his ve aklın bir değeri kalmaz, hem de insanoğlundan hürriyet hakkı elinden alınmış olurdu. Aynı zamanda her ümmete ve onun fetlerine her zaman muhtaç olduğu şeyleri öğretmek için kafi miktarda resullerin gönderilmesi gerekirdi."61

Müfessir Hamdi Yazır da bu konuda şunları söyler:"Her ne kadar nazar ve istidlâl ile bazı şeyler öğrenilebilirse de bunların hiçbirisi zan ve vehimden uzak; tam anlamıyla yakîni bir ilim olamaz. Bundan dolayıdır ki olaylar üzerinde cereyan eden fennî araştırmaların, mantîkî sonuçların bile yarın için hükmü bir kıyastan ileri geçemez. Zahire göre fikir yürütmek başka, zahir olmak başkadır. Allah'ın henüz varlık sahnesine çıkarmamış olduğu X gaybını kimseye zahir kılmaz."62

Şu halde Yalnız Allâh tarafından bilinen ve başkalarının bilmesi için delil bulunmayan; daha açık bir ifâde ile başkalarının bilmesi mümkün

59 Elmâlılı, a. g. e. , VIII/5415.

60 Kâsimî, a. g. e. XVI/5956.

61 Kâsimî, a. e. , a. y.

62 Elmâlılı, a. g. e. , a. y.

olmayan ve "mutlak" diye vasıflanan bir gayb çeşidi vardır ki: "Gaybın anahtarları O'nun yanındadır, onları O'ndan başkası belmez. O karada ve denizde olan her şeyi bilir. Düşen bir yaprak, - ki mutlaka onu bilir, - yerin karanlıkları içinde gömülen dâne, yaş ve kuru hiç bir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta olmasın"⁶³. ayetinde ifade edilen gayb budur.

Lokman suresinde AllahTeâlâ, bilinmesi mümkün olmayan gayb konularından bazılarını şöyle açıklamaktadır: "Allah, (işte kıyâmet) saat(inin ne zaman geleceği) hakkındaki bilgi, O'nun yanındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse hangi yerde öleceğini bilmez. (Her şeyi)bilen, (her şeyden) haberi olan yalnız Allah'tır."⁶⁴

Biraz önce verdiğimiz ayette geçen "Gaybın anahtarları" ifadesi hakkında bazı alimlerin görüşleri:

a- İbn Mesûr: "Hz. Peygamber gaybın anahtarları dışında her şey için gönderil di, demiştir."⁶⁵ b- İbn Abbâs, gaybın anahtarları için: "akdar ve erzakır" demiştir.⁶⁶

c- Dahhâk, bu terkip hakkında şöyle der: "Yerin hazineleri ve azabın iniş bilgisi dir"⁶⁷.

d- Atâ'nın bu hususdaki görüşü ise "sizden gizli olan sevap ve azabır"⁶⁸.

e- Alûsî, "gaybın anahtarları"nden maksat, "kader ilmidir."⁶⁹ derken, bazı alimler de: "Ecellerin sonu, amellerin neticesi, kulların şaki mi said mi olacaklarının bilgisidir, demektedirler.⁷⁰ İbn Ömer'den rivayet olduğuna göre Peygamberimiz "Gay bın anahtarları bestir. " dedikten sonra yukarıda zikri geçen Lokmâm Suresinin 34. ayetini okumuştur.⁷¹

D- CİNLER ve GAYB

1- Cinler

Cinler, yaratılış açısından insanlardan farklı olduklarından dolayı onların bilmedikleri bazı şeyleri bilebilirler. Bundan yola çıkarak onların gaybi bildiği sonucuna varılırsa hata edilmiş olur. İnsanlara az bir ilim

63 En'âm, 6/59.

64 Lokmân, 31/34.

65 Kâsımî, a.g.e. , VI/2344.

66 Kâsımî, a.e., a. y.

67 Kâsımî, a.e., a. y.

68 Kâsımî, a. e. , a. y.

69 Alûsî, a. g. e. , I/114.

70 Kâsımî, a. e. , a. y.

71 Buhârî, Tefsir, V/193, 219; VI/20.

verildiğinden ancak hazır olan şeyleri bilebilirler. Hatta bir kısmını da bazen bilemezler. Cinler ise insanlara göre gizli olan zahiri şeyleri bilebilirler.⁷²

Şurası bir gerçektir ki Allah cinleri kısa zamanda uzun mesafeler katetmeğe müsait yaratmıştır. Neml suresinin: " *Cinlerden İfrit: "Ben onu sana, makamından kalk- madan' getiririm, "dedi.⁷³ "* ayeti bu gerçeği doğrulamaktadır. Demek oluyor ki Cinler, meydana gelen bazı olaylara insanlardan evvel vakıf olabilirler. Bütün bunlar, Cinler gaybı biliyor, manasını ifade etmez.

Sebe' suresinde cinlerin gaybı bilmedikleri şöyle açıklanır: "(Süleyman'ın) ölümüne hükmettiğimiz zaman, O'nun öldüğünü, ancak değneğini yiyen bir ağaç kurdu gösterdi. (Kurdu yemesiyle değnek çürüyüp de ona dayalı duran Süleyman) yıkılınca ı ve) anlaşıldı ki eğer cinler gaybı bilselerdi o küçük düşürücü azab içinde kalmazlardı."⁷⁴

Tefsirlerde bu âyetle ilgili olarak Hz. Süleyman'ın ibâdeti, cinleri çalıştırması, ölümünün nasıllığı gibi konularda uzun uzun malumât verilmiştir. Ancak biz bunların üzerinde durmamakla beraber konunun açıklık kazanabilmesi için yukarıdaki âyetle ilgili hadiseyi kısaca vereceğiz.

Hz. Süleyman bazen gece ve gündüzlerin tümünü ibâdetle geçirirdi. O'nun bir asası vardı. Kendi şeriâtinde asaya dayanarak ibâdet etmede herhangi bir malhuzur olmadığından bazen ibâdetini ona dayanarak yapardı. Bir gün eski âdeti üzere asasına dayanmış olarak ibâdet ederken Allahü Teâlâ O'nun canını aldı. Cinler Hz. Süleyman'ın ibâdetle meşgul olduğunu zannederek uzun zaman O'nun emretmiş olduğu işte çalışmaya devam ettiler. Bir müddet sonra Allah Teâlâ O'nun öldüğünü açığa çıkarmayı isteyince bir hayvana O'nun asasını kemirmeği ilham etti. Asa kırılınca Hz. Süleyman yere düştü.⁷⁵ Hatta o hayvanın uzun zaman asasının içini boşalttığını, asanın içi boşaltınca da kırıldığını, kırılınca da Hz. Süleyman'ın öldüğünün anlaşıldığını söyleyen ler de vardır.⁷⁶

Cinler o zamana kadar gaybı bildiklerini sanıyor, insanlara da bu hissi vermeğe çalışıyorlardı. Hatta insanlara karşı yalan söyleyerek üstün olduklarını göstermek istiyorlardı.⁷⁷ Ama ne yazık ki insanlar bu hadise ile cinlerin gaybı bilmediğini kesin olarak öğrenmiş oldular.⁷⁸ Çünkü eğer onlar gaybı bilselerdi Hz. Süleyman'ın diri olduğunu zannederek hor ve hakir edici azabta kalmazlardı Bu işkenceyi çekmeleri, gaybı bilmediklerinin açık bir delilidir.⁷⁹ Hatta bu ayet, gaybin sadece istikbâle ait olmadığına,

72 Razi, a. g. e., VII/12.

73 Neml, 27/39

74 Sebe, 34/14.

75 Taberi, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân*, Lübnân, 1988, s. 75-76; Razi, a.g.e., VII/11; İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut, 1969, III/529-530.

76 Taberi, a.e., a.y; Razi, a.e., a.y; İbn Kesir, a. e., a. y.

77 Alûsî, a. g. e., XXII/123.

78 İbn Kesir, a. g. e., III/530.

79 Razi, a. g. e., VII/2; Alûsî, a. g. e., XXIII/122.

aynı zamanda şimdiki zamana delâlet ettiğine ve cinlerin "**hal gayb**"ını da bilmediklerine işâret etmektedir.⁸⁰

Vefatının müddetine dair ayette bir açıklık yoktur. Ancak "*cinler bilselerdi çetin azabda kalmazlardı.*" denildiğine bakılırsa uzun müddet kaldıkları anlaşılır.⁸¹

2- Cinler ve Kâhinler

Cinler, Hz. Peygamberimiz gelmeden önce semaya sızıyor ve orada geleceğe ait konuşulan bazı sözleri çalıp, onlara bir sürü de yalan katarak kendi dostlarına ulaştırıyorlardı. Peygamberimizin gelişiyle gökler cinlere yasaklandı.⁸² "*Biz göğe dokunduk, onu kuvvetli bekçilerle ve ışınlarla doldurulmuş bulduk. Ve biz onu dinle meğe mahsus olan oturma yerlerinde oturur(gayb habelerini dinlemeğe çalışır)dık. Ar tık şimdi kim dinlemek isterse kendisini gözetleyen bir ışın bulur.*"⁸³ ayeti onların semâya çıkamadıklarının, gaybî haber çalamadıklarının delilidir. Fahrüddin Râzî bu hususta şöyle demektedir: "Doğruya en yakın olan Peygamberimizden evvel de cinleri semaya bırakmayan şihapların bulunmasıdır. Ancak Peygamberimizden önceki cinler, şihablara daha az rastlamışlardır.⁸⁴

Daha sonra Cenâb-ı Hak cinlerin, gaybı bilmemek hususunda aceze düştiklerini kendi dilleriyle bizlere hikâye eder: "*Bilmiyoruz bununla yeryüzündekilere kötülük mü (yapılmak) istendi, yoksa rableri onları doğruya mı iletmek istedi.*"⁸⁵ Bu âyet, iki manayı muhtemeldir:

a- Cinler: "Bizim semâdan kovulmamıza sebep, Hz. Muhammed'in gönderilme- sidir. Bilmiyoruz ki yeryüzündeki insanlar îmân etmiş olmadıklarından dolayı geçmiş ümmetler gibi helâk mı olacak yoksa îmân edip haklarında hayır mı olacak. " demişlerdir. .

b- Cinler: "Semâda bazı şeyleri dinlememizin yasaklanması, -büyük bir iştir ama- insanlar için hayır mı şer mi olduğunu biz bilmiyoruz" demişlerdir."⁸⁶

Peygamberimiz zamanında şeytanlar ve cinler, semâdan pek fazla haber çala mazlardı. Ondandır az da olsa bazı hırsızlamalar da bulunuyorlardı.⁸⁷ Buhârî mütercimi ve şârihi Kâmil Miras'ın bu konudaki açıklamalarını aynen alıyoruz: "Kulak hırsızları, "**Mele-i A'lâ**" denilen yerde bulunan ve "**hamele-i vahy**" adı verilen meleklerin yanına sokulamazlar. Yalnız dünyâya en yakın olan birinci kat semâya yaklaşabilirler ve oradan

80 Alûsî, a. e. , XXII/124.

81 Vehbî Efendi, **Hülâsetü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân**, 4. Baskı, İst., 1967. XI/4498.

82 Râzî, a. g. e., VIII/321.

83 Cin, 72/8-9. (Benzer manayı ifade eden âyetler için bkz: Saffât, 37/8-9; Hicr, 15/18).

84 Râzî, a. e. , a. y.

85 Cin, 72/10.

86 Râzî, a. e. , VIII/322; Kâsimî, a. g. e. , XVI/5948-49.

87 İmam Şibî, **Cinlerin Esrârı**, (Terc: Mehmed Ferşad). İst. , 1974, s. 193.

çaldıkları bir kaç kelimeyi kâhinlere yetiştirerek vesile-i fesat ittihaz ederler ki bu da nefsu'l-emir'de bir ibtilâ ve imtihândan ibarettir.⁸⁸

3- Kâhinler

Kâhin, kulak hırsızlığı yapan, gizlice cin ve şeytanlarla ilişkide bulunarak onlardan aldığı bazı bilgilerle zan üzerine gaybı taşıyan kimsedir.

Bazı alimlere göre kâhin, gelecek zamanda olacak şeylerden haber alıp vermekle uğraşan ve gizli sırları bilmek iddiasında olan kimsedir. Araplar arasında kâhinler bir kaç çeşitti; kimisinin bir cin'i vardır, onun kendisine haberler getirdiğini iddia eder, kimisi de kendisine sual yönelten şahsın sözü, fiili ve hali yardımıyla bazı şeylerden haber verirdi ki bu sonuncuya "**arrâf**" denirdi. Çalınmış eşyanın yerini bildiğini iddia eden de bu gruba dahildir.⁸⁹

"**Müfredât**" sahibi Ragıb el-İsfehânî ise "**Kâhin**"i , geçmiş zamana ait bir takım gizli haberleri zan ile haber veren şahıs; "**Arrâf**"ı da gelecek zamana ait haberlerden yine zanna dayanarak söz eden kimsedir, şeklinde tarif eder ve şunları ekler: "Bu iki sanatkâr bazen isabet eder, bazen de hata eder.⁹⁰ Onun için Hz. Peygamber "*Kim kâhin ve müneccime giderse, Muhammed'e inene küfretmiş olur.*"⁹¹ "buyurarak kâhinlere gitmeği yasaklamıştır.

Hz. Aişe şöyle demiştir: Bir takım insanlar Resulullah'a kâhinler hakkında soru sordular. Hz. Peygamber: "*Onların kayda değer bir şeyleri yoktur, " buyurdu. Ashab: " Yâ Resulellah! Onlar bazı zamanlar vaktiye uygun bir takım şeyler söylüyorlar, " deyince Resullah şöyle buyurdu: "Bu vaktiye uygun olan şeyleri kâhinler cinlerden işitirler ki, cinler onu kulak hırsızlığı yaparak süratle aşırır ve hemen dostunun kulağına -tavuğun tekrar tekrar seslenmesi gibi- eğilip boşaltırlar. O kâhinler de bu söylenene yüzlerce yalan karıştırırlar." ⁹²*

Yine Hz. Aişe başka bir hadiste: "*Ben: "Yâ Resulullah! Kâhinler bizlere bir şeyler söylerdi de biz o şeyin vaktiye uygun olduğunu görürdük. " dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber : "Bu sabit bir kelimedir ki cinler onu kulak hırsızlığı yapıp süratle kapar ve hemen onu velisinin kulağına atar, içine de yüz tane yalan katar." ⁹³ buyrulduğunu rivâyet eder.*

88 Ahmet Naim, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercemesi*, 3. Baskı, Ankara, 1970, VII/117-118.

89 İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fî Garibi'l-Hadis*, 1. Baskı, ys., 1963, IV/214-215; İbn Manzûr, a. g. e. , XII/662-663.

90 Râgıb, a. g. e. , . 442/443.

91 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Beyrut, 1969, II/408; İbn Mâce, *Sünen*, Mısır, 1952, Tahare, I/209.

92 *Müslim*, Selâm, IV/1750.

93 *Müslim*, a. e. , a. y.

Buhârî'nin bir rivâyetinde Hz. Aîşe "Hz. Peygamberin şöyle dediğini işittim, " demiştir: "*Melekler ananeve(bulutlara) inerler de semâda istikbâle ait vaki olacak bazı şeyleri aralarında konuşurlarken cinler, meleklerden bir haber kapıp işittik- lerini gizlice kâhinlere ulaştırırlar ve bu haberlere kendilerinden yüzlerce yalan uydururlar.*"⁹⁴

Hadislerden anlaşıldığı gibi kâhinler, üç-beş yalan yanlış hadiseyi cin veya şeytanlar dan almaktadırlar Yukarıda cinlerin bazı hususlarda insanlardan daha bilgili ve bazı hadiselerle daha erken vakıf olduklarını söylemiştik. Mesele bundan ibarettir. " Allah'tan başka hiç bir kimse gaybı bilmez." düsturunu onların bu ufak tefek haberleri değiştiremez. Nevevî'nin de dediği gibi kâhinler, kıymeti haiz bir şey üzerinde değillerdir. Onların sözleri hiç bir gerçekliği bulunmayan batıl ve yalandan ibarettir. Kastallânî ise: "Kâhinlik, Peygamberimizin peygamberliği ile kesilmiş ve son bulmuş tur, fakat onlara benzemeye çalışanlar baki kalmıştır. İşte bu gibilere gitmek ve onları tasdik etmek helal olmaz, " der⁹⁵

E- SÜFİLERE GÖRE GAYBI BİLMEK

Süfilere göre "**ledünnî**"⁹⁶ ilme vâkıf olanlar gayba muttali olurlar. Onların gaybî bazı şeylere vâkıf olmaları, "*Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez.*" hükmüne aykırı değildir. Çünkü onlar gaybı kendi varlıkları ile bilmezler. Ancak Allah onların beşerî sıfatlarını kaldırıp kendi ilâhî sıfatlarıyla onları süslediği zaman gayba vâkıf olurlar ki bu halde kendi bedenlerinde değil, Allah'da yaşıyorlar. Gaybî bilen de beşerî varlıkları değil, kendilerinde tecellî eden ilâhî sıfattır."⁹⁷

Müfessir Nahcivânî'ye göre bu gibi kimseler, Allah'ın ahlâkı ile ahlaklanan, fenâ'ya erenlerdir. Bunlara gayb inkişâf ettirilir. Bu inkişâf, ancak Allah'ın muttali kılması ve bu konuda muvaffakiyet vermesiyle mümkündür ."⁹⁸

Sülemî: "Göklerin ve yerin gaybı Allah'ındır."⁹⁹ ayetini tefsir ederken: "Gaybı Allah'tan başkası bilmez, yalnız kulları arasından kendisine yakın olan "**seçkin kulları**" gayba vâkıf olur. Fakat bunlar kendi varlıklarıyla değil, Hak'da fânî oimaları sebebiyle gaybı bilirler. Bu tür şahıslar kendilerinden geçmiş, kâinâtı arkalarına atmış kimselerdir."¹⁰⁰ der.

Süfî müfessirlerden olan Nahcivânî'nin: "Bu inkişâf, ancak Allahın muttali kılması ve bu konuda muvaffakiyet vermesiyle mümkündür." sözünü

94 Buhârî, a. g. e. , Bedü'l-Halk, IV/79.

95 Sofuoğlu, Mehmed, *Sahih-i Müslim ve Tercümesi*, İst. , 1970, VII/93.

96 Ledünnî ilim: a-Vasıtasız ilim, b-İlhâm, c-Rûhî müşâhede ile kula verilen ilim, manalarına gelir.

97 Ateş, Süleyman, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsîri*, İst. , 1969, s. 145.

98 Nahcivânî, *Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-Gaybiyye*, I. Baskı, İst., 1325, II/138-139.

99 Hüd, 11/123.

100 Sülemî, a. e. , a. y.

süfiyye için ortak bir görüş olarak kabul edersek, o zaman sülfiyeler de, gaybın bilinmesini "Allah'ın bildirmesi" kaydına bağlamış olurlar ki bu durumda zâhir diye niteledikleri alimlerle paralellik arzettiğinden bir problem kalmaz. Zaten müfessir Alûsî'nin dediği gibi, Allah'ın hoşnut olduğu bazı elçilere gaybı bildireceğini söylemesi, elçilerin dışında kimseyi gayba muttali kılmayacağına delâlet etmez. Kerâmet hak olduğuna göre Allahın bazı gizli sırlarını, gaybî haberlerini bazı velilerine kerâmet yoluyla açması mümkündür."¹⁰¹

F- KUR'AN'DA GAYB

Kur'ân'da bir çok gayb haberi vardır. Ne Hz. Muhammedin ne de bir başkasının bunları bilmesi mümkündür. Bu gaybî haberlere Kur'ân'ın dışında yol gösteren başka bir rehber yoktur. Bu bakımdan Kur'ân'ın Hz. Muhammed veya bir başkası tarafından uydurulduğu düşünülemez. Kur'ân; ancak âlemlerin yuları, kendi elin de bulunan ve "Allâmu'l-Guyûb" olan Allah'ın kelamıdır.¹⁰² Kur'ân'da haber verildiği şekilde gaybın anhtarları da, O'nun nezdindedir. Bildirmediği takdirde onlar bilinemez.

Aslında Kur'ân-ı Kerim'in, bütün âyetleri tamamen gaybî haberlerdir. Çünkü Kur'ân, geçmiş peygamberlerin de getirmiş olduğu ve sonradan unutulmuş, kaybolmuş tevhid ve ibâdetle ilgili hakikatleri tekrar haber vermektedir. Hem geçmiş ümmet ve nebilerin haberlerini bildiriyor, hem de geçmiş ümmetlerde olmayan ahkamı koyuyor. Bütün bunlar, önceden var olmayan veya unutulmuş olan gaybi haberler demektir ki bu açıdan bakıldığında Kur'ân'ın bütünü gayb olarak değerlendirilebilir. Ancak meseleye bu kadar geniş bir perspektiften bakarsak, konu içinden çıkılmaz bir hal alacağından dolayı Kur'ân'daki gaybı daha da özele indirerek üç bölümde incelemeye çalışacağız:

1-Gayb-ı Mâzî

2-Gayb-ı Hâl

3-Gayb-ı İstikbâl

Bu üç gayb çeşidini de bilme imkânı yoktur. Akıl, zekâ, firâset ve duyular bunları idrâkten yoksundur. Kur'ân'ın mucize oluşunun sırrı, haber verdiği şeylerin, vâkıya tamamen uygun olmasında açığa çıkmaktadır. Tarih, Kur'ân'ın geçmişle ilgili verdiği haberleri, imkânı ölçüsünde tasdik etmiş, istikbâle yönelik haberlerini ise zamanı geldikçe gün ışığı gibi ortaya çıktığını kabul etmiştir. "Muasır alim Zerkânî'nin bu güne kadar meydana gelen pozitif ilimlere ait bulguların ve keşiflerin hiçbirisi Kur'ân'a ters düşmemiştir.¹⁰³ şeklindeki muasır alim Zerkânî'nin görüşüne" Bugünden

101 Alûsî, a. g. e. , XXIX/98.

102 Zerkânî, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, 1943, II/263.

103 Zerkânî, a. e. , a. y.

sonrakiler de ters düşmeyecektir."cümlesini eklemekte bir beis olmadığı kanaatindeyiz.

1-GAYB-İ MAZİ

Kur'ân'da geçmişe ait gayb haberler gerçekten büyük bir yekûn tutmaktadır. Bunlar Kur'ân'ın yaklaşık yarısını teşkil eden geçmiş ümmet ve peygamberlerle ilgili kıssalardır.¹⁰⁴ Bu kıssalardan maksat; olayları ne kronolojik bir tarih anlayışıyla vermek ne de detaylı bir şekilde olayları sıralamaktır. Bilakis bu kıssalar, tarih, zaman, mekân ve kahraman unsurlarını dikkate almadan dînî, ahlâkî, amelî ve terbiyevî gayelere matuf mesajları verir.

Kıssalar, geçmiş ümmetlerin yaptıklarından ve bunların sonuçlarından bahsederek muhatablarına hisse almaları gayesini güder. Kasas suresinde bu şöyle ifâde edilmektedir: "*Bunlar o apaçık Kitâb'ın âyetleridir. İnanan bir toplum için Musâ ile Firâvun'un haberinden bir parçayı, gerçek olarak sana okuyacağız. Firâvun orada ululandı (zorbalığa kalktı), halkını çeşitli gruplara böldü. onlardan bir zümreyi (isrâil oğullarını) eziyor, oğullarını kesiyor, kadınlarını sağ bırakıyordu. Çünkü o bozguncular dan idi. Biz de istiyorduk ki o yerde ezilenlere lutfedelim, onları önderler yapalım, onları (ötekilerin mülküne) mirasçı kılalım.*"¹⁰⁵ Bundan sonra gelen âyetlerde Musa'nın anasından, maruz kaldığı tehlikelerden onun Firâvun'un yanında büyütüldüğünden, Mısır'dan kaçışından, tekrar Mısır'a dönüşünden ve Firâvun'u işlemiş olduğu suçlardan bahsedildikten sonra Firâvun'un askerleriyle birlikte helâk edildiklerinden bahsedilerek.¹⁰⁶ Hz. Mûsâ'nın Allah yolunda çektiği ezâ ve cefâların sonucunun rahmet ve izzet; Firâvun'un işlediği cürüm ve ahlaksızlıkların neticesinin de helâk ve azab olduğu dersini vermektedir.

Ayrıca kıssalarda vahy ve risaletin isbatı da mevcuttur. Hz. Muhammed okur-yazar olmadığı gibi papazlardan ders aldığı da görülmemiştir. Kitap ehlinin de tasdik ettiği bu kıssaların kaynağı Allah'tan başkası da değildir ki bu, bazı kıssaların başında bazılarının ise sonunda açık bir şekilde ifâde edilmiştir, Bunlardan birkaçını aşağıya alalım:

Yusuf kıssasının başında ve sonunda¹⁰⁷ "*Biz, bu Kur'ân'ı sana vahy etmekle sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Sen bundan önce bunları bilmiyordun.*"¹⁰⁸ ve "*(Ey Muhammed) bu (anlatılanlar) sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Onlar kararlarını verip tuzak*

104 Zerkeşî, **Burhân** 2.Baskı, Mısır,1972,II/96; Suyûtî, **el-İkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, 3. Baskı, Kahire, II/218; Zerkânî, a. e. a. y.

105 Kasas, 28/2-5.

106 Kasas, 28/35-4

107 Salih, Suphi, **Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân**, 2. Baskı, Dimeşk, 1962, s. 33.

108 Yusuf, 12/3.

kurarlarken sen yanlarında değildin."109 buyrulurken Nûh kıssasında:110 "Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Ne sen, ne de kavmin daha önce bunları bilmiyordunuz..."111 şeklinde; Mûsâ kıssasında:" Mûsâ'ya o emri vahyettiğimiz zaman sen batı tarafında değildin, o hadiseyi görenlerden de değildin. Fakat biz (Mûsâ'dan sonra) bir çok nesiller yarattık da onların üzerinden uzun zamanlar geçti. (Bunlar tamamen senin bilmediğin, vukuuna şahid olmadığı gayb haberleridir.) Sen Medyen halkı arasında oturmuş değildin ki (orada olanları görüp öğrensin de) âyetlerimizi bunlara okuyasın. Ancak (geçmişlerin haberlerini sana) gönderenler biziz. (Mûsâ'ya) nida ettiğimiz zaman sen Tur'un yanında değildin..."112 şeklinde buyrulmaktadır. Ayrıca Meryem kıssasında benzer manayı ifade eden şu âyet vardır:"Bunlar sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberlerindedir. Meryem'e hangisi kefil olacak diye (kur'a) oklarını atarken sen onların yanında değildin; birbirleriyle çekiştikleri zaman da sen yanlarında değildin."113

Yukarıda zikrettiğimiz ayetler, hem kıssaların kaynağının Allah olduğunu, hem de resûlullah'ın sadece bir aracı olduğunu ifade etmesi açısından önemlidir.

Kur'ân da bir çok kıssa anlatılmaktadır ki bazılarının sadece ismini verelim:"Adem, Nûh, Hûd, Salih, İbrâhim, İsmâil, İshâk, Lût, Yakub, Yûsuf, Şuayb, Mûsâ, Dâvud, Süleyman, İdris, Lokmân, İlyas, Üzeyr, Eyyüb, Yûnus, Zekeriyya, Yahya ve İsâ kıssaları.

2- HAL GAYBI

Hal gaybını; "şimdiki zamana tekabül ettiği halde resulullah dahil hiç kimsenin görmesi ve bilmesi mümkün olmayan gayb çışidi" olarak tarif edebiliriz.

Hiç bir söz veya fiil ortada yokken Kur'ân'ın hal gaybına ait haberlerden bahsettiği muhakkaktır.114 Örnekleri sayılamıyacak kadar çok olmasına rağmen bir kaçını zikredeceğiz:

a- Hal gaybiyle Allah, melekler, cinler, kıyamet, cennet, cehennem, hesap ve mizân ile ilgili haberler kastedilmiştir. Allahü Teâlâ'nın verdiği bu haberleri sadece kendisi bilir, O'nun dışında ne peygamberin ne de bir başkasının bilgisi vardır.115 Cenâb-ı Hak, göndermiş olduğu diğer kitaplarında da bunlardan bahsetmiştir. Kur'ân ise bu kitapların haberlerini

109 Yusuf, 12/102.

110 Zerkeşî, a. g. e. , II/263; Salih, Suphî, a. g. e. , s. 33.

111 Hûd, 11/49.

112 Kasas, 28/44-46.

113 Al-i İmrân, 3/96.

114 Zerkeşî, a. e. II/96.

115 Zerkânî, a. g. e. , II/264; Salih, Suphî, a. g. e. , s. 32.

teyid etmektedir. Bunun misalleri Kur'ân'da çok olduğu için üzerinde fazla durmağa gerek olmadığı kanaatindeyiz.¹¹⁶

b-Münâfık ve Yahûdi'lerin müslümanlar hakkında kalblerinde gizlediklerini, تنها yerlerde İslâm aleyhinde konuştuklarını Kur'ân'ın açığa vurmasıdır. Aynı şekilde Cenâb-ı Hak bazen de müslümanların kalblerindeki arzularını âyetler vasıtasıyla su yüzüne çıkarmıştır. Aşağıda vereceğimiz örnekler bu tür gayb cümlesindedir:

Al-i İmrân suresinde; münafık Übey b. Selül'ün Uhud harbinden geri dönüşü esnasında, İslam ordusunun sağ ve sol cenahlarını teşkil eden Hazrec'den "Ben-i Selâme", Evs'ten "Ben-i Hârise"nin kalb zaafiyetine düşerek nerdeyse savaştan geri dönecekleri anlatılmaktadır.¹¹⁷ İbn Selül, savaştan sıvışmıştı ama diğerlerinin kalblerine Allah Kuvvet verdi de dönüp kaçmadılar. "O zaman sizden iki takım, korkup bozulma-ğa yüz tutmuştu. Halbuki Allah kendilerinin dostu idi. İnananlar Allah'a dayansınlar."¹¹⁸ âyeti bu olaya işaret etmektedir. Suyûtî, bu âyet hakkında şöyle diyor: "Bu, Kur'ân'ın sözlü veya fiili bir olay ortada bulunmadığı halde kalblerden haber verdiği örnektir."¹¹⁹

c-Enfâl suresinin: "Allah size iki topluluktan birinin sizin olduğunu va'dediyordu; siz ise kuvvetsiz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek ve (kuvvetli olan takımı yok ederek) kafirlerin ardını kesmek istiyordu."¹²⁰ âyeti ile Allah Teâlâ, müminlerin kalblerindekini Hz. Peygamber bilmediği halde onların kalblerinin zayıf olan(kervan)ya meylettiklerini haber veriyor.¹²¹

Allah Teâlâ, Bedir savaşından önce müslümanlara; "bin kişilik Mekke ordusuna karşı zafer" ile "Suriye'den gelen Ebu Süfyân'ın kervanı"ndan herhangi birisinin onların olacağını va'detmişti. Ancak Allah onların düşmanla karşılaşp küfrü zelil etmelerini, hakkı aziz kılmalarını istemesine rağmen müslümanlar için kolayına kaçıp kervanı tercih etmişlerdi sonuçta Allahın dediği oldu. İşte yukarıdaki âyet, bu olayı haber vermektedir.

d-"İnsanlardan öyleleri vardır ki inanmadıkları halde "Allah'a ve âhîret gününe inandık, "derler.¹²² "Peki, derler, ama yanından çıkınca içlerinden birtakımı senin söylemiş olduğunun tersini kurar..."¹²³ "... Onlardan bir grup, seni saptırmağa yeltenmişlerdi..."¹²⁴ gibi âyetler, münâfıkların iç yüzlerini ortaya koymaktadır.

116 Zerkânî, a. g. e. , a. y.

117 Kâsmî, a. g. e. , IV/959.

118 Al-i İmrân, 3/122.

119 Suyûtî, a. g. e. , II/118.

120 Enfâl, 8/7.

121 İbn Kesir, el-Bidâye, VI/183; Nebhâni, Huccet, s. 332.

122 Bakara, 2/8.

123 Nisâ, 4/81.

124 Nisâ, 4/113.

Münâfıklar, peygamberimiz zamanında müslümanların yararlandığı haklardan ve menfaatlardan faydalanmak, kafirlerin karşı karşıya kaldığı durumlardan da korunmak için küfürlerini gizliyorlardı. Nifaklarının anlaşılmasında için ibadetlerini yaptıkları ve müslüman olarak gözüktüklerinden dolayı bunların müslümanlar tarafından tanınması, imkansızdı. Bundan dolayı münafıkları tanımak ancak vahiy yoluyla mümkündü. Onların durumlarını açıklayan âyetler, özellikle Tevbe Suresinde çoktur. Münâfıklar yalan söyler, Allah'a, resulüne ve müslümanlara iftira ederler, bununla da kalmaz, yalan ve iftiralarını Allah adına yaptıkları yeminleri ile desteklerler. Bu durumu : "Siz- den olduklarına Allah'a yemin ederler. Oysa onlar sizden değiller, fakat onlar korkak bir topluluktur."125 âyeti gayet açık bir şekilde anlatmaktadır.

Fahreddin Razi, tefsirinde münafıklarla ilgili şu ifadeler yer verir: "Müslüman- larla bir araya geldikleri zaman:"Sizdeniz, sizin dininizdeniz, " derler, nifaklarını gizler- ler, göstermelik îmânlarını izhar ederler. Ama onlar asla sizden değillerdir. "İnanmış olanlara rastladıkları zaman:"İnandık, derler, fakat elebaşlarıyla başbaşa kaldıklarında: "Biz sizinle beraberiz, onlarla sadece alay ediyoruz, "derler."126 âyetinde belirtildiği gibi onlar, dünyevî hükümlerden korktukları için böyle hareket ederler."127

e-Hz. Peygamberin Tebuk savaşı dönüşünde münafıklardan bir grup, harbe katıl- madıkları için yeminle özür dilediler. Zamaşerî bunu şöyle açıklar:"Cihattan geri kalıyorlar, özürlerini kuvvetlendirmek için yemin ediyorlar."128 Münafıkların yeminle destekli özür beyân etmeleri üzerine Allahü Teâlâ:"Gönlünüzü hoş etmek için size (gelip) Allah'a yemin ederler. Halbuki inanmış olsalardı, Allah'ı ve Resûlünü hoşnut etmeleri daha uygundu."129 âyetini indirerek onların yalanını yüzlerine çaldı.

Başka bir rivayete göre münafıklardan bazıları Resûl-ü Ekrem için layık olmayan sözler sarfettiler. Ensar'dan bir genç bunların söylediğini duyunca:"Vallahi, Hz. Muhammed söylediklerinde haklıdır. Siz ise hayvandan daha aşağısınız," dedikten sonra hadiseyi olduğu gibi Resulullah'a anlattı. Resulullah da adamları çağırıp onları sordu. Onlar da yemin billah ederek böyle bir şey söylemediklerini ifade ettiler. Ensar'lı genç bunun üzerine:" Allahum!Doğru söyleyenle yalan söyleyeni ortaya çıkar. " diye dua etti de Tevbe suresinin 62. âyeti nazil oldu.130

f-Süddî'nin beyanına göre Ahnes b. Şureyk isminde güzel yüzlü, tatlı dilli, güzel konuşan bir münafık vardı. Resûl-ü Ekrem Medine'ye hicret edince bu adam peygam- berimize; Allah, ve Resûlullah sevgisinden

125 Tevbe, 9/56.

126 Bakara, 2/14.

127 Râzî, a. g. e. , IV/668.

128 Kâsımî, a. g. e. , VIII/3196.

129 Tevbe, 9/62.

130 İbn Kesir, a. g. e. , II/366.

bahseder, O'nun yanına vardığında İslamı arzularak geldiğini, başka hiç bir maksadının olmadığını söylerdi. Peygamberimizin yanından ayrılınca müslümanların ekinlerini, mallarını telef ederdi. Aşağıda vereceği miz âyet özelde onun sahtekârlığını, genelde ise tüm münafıkların durumunu ifşa etmek için indirilmiştir:131 "*İnsanlardan öylesi var ki, dünya hayatına dair sözü hoşuna gider. Kalbinde olana (sözlerinde samimi olduğuna) Allah'ı şahit tutar. Oysa O hasım- ların en yamanıdır.*"132

g-Sahabeden Hanzala'nın babası olan Ebu Amir b. Rahib Medine'de Ehl-i Kitap' dan ilim tahsil etmiş hristiyan bir alimdi. İlimden dolayı yüksek bir mevkiye sahipti. Resûl-u Ekrem Medine'ye hicret edince Ebu Amir'in otoritesi sarsıldı ve eski makamını kaybetti. Bundan dolayı bu adam Resulullah'a düşman kesildi. Hatta:"Kimi Muhammed ile savaşır görürsem ona katılırım." demek suretiyle kinini de kusmayı ihmal etmiyordu. Huneyn savaşından sonra Şâm'a gitti. Oradan münafıklara yazmış olduğu mektubunda:"Muhammed'e karşı var gücünüzle kuvvet hazırlayın. Bir de gözetleme yeri yapın, ben Kayzer'e gidiyorum. Oradan ordu ile gelir, Muhammed ve arkadaşlarını Medine'den sürüp çıkarırım. " diyordu.133

Münafıklar peygamberimize müracat ederek ihtiyar ve hastalar için bir mescid yaptıklarını söylemişler, peygamberimizden birkere bile olsa burada gelip namaz kılmasını istemişlerdi.134 Peygamberimiz ise Tebûk'e gitmek için hazırlandığını, bu nedenle şimdilik gelebileceğini, savaş dönüşü -Allah nasip ederse- geleceğini söylemişlerdi.135 Resulullah Tebûk seferinden dönüşünde "zievan" mevkiinde konak- ladı. Münafıklar Hz. Peygamberi burada karşılayarak namaz kılmak için mescidlerine davet ettiler. Resulullah davete icabet etmek üzere hazırlanırken şu ayetler gitmesini yasakladı:"(Seferden geri kalanlar arasında)zarar vermek, nankörlük etmek ve mü'minlerin arasını açmak ve önceden Allah veElçisiyle savaşmış olan (adamın gelmesini) gözetmek için bir mescit yapanlar da var. "İyilikten başka niyetimiz yoktu" diye de yemin edecekler. Oysa Allâh onların yalan söylediklerine şahitlik eder.136 Orada aslâ namaza durma, tâ ilk günden takvâ üzere kurulan mescit, elbette içinde namaza durmana daha uygundur. Onda temizlenmeyi seven erkekler vardır. Allâh da temizlenenleri sever. Yapısını, Allah'tan korku ve rıza üzerine kuran mı hayırlıdır, yoksa yapısını bir yarın kenarına kurup onunla birlikte cehennem ateşine yuvarlanan mı?Allah zalimler topluluğunu (doğru) yola iletmez. Yaptıkları bina, kalbleri parçalanıncaya dek yüreklerinde bir kuşku olarak kalacaktır; Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."137

131 Alûsî, a. g. e, II/95.

132 Bakara, 2/204.

133 Râzî, a. g. e. , VI/740; Kâsımî, a. g. e. , VIII/5264.

134 Mevlânâ Şibli, *Asr-ı Saadet*, (Terc:Ö. R. Doğrul), İst. , 1921, I/503.

135 Râzî, a. g. e. , a. y.

136 Râzî, a. e. , a. y.

137 Tevbe, 9/107-110.

Bu âyetler inince Peygamberimiz Malîk ile Ka'b b. Adiy'i göndererek burasını yaktırmıştır. Bu âyetlere göre münafıkların yaptıkları "mescid-i dırar" diye anılan bu mescid, bir ibadet yeri değil, İslâm'a karşı suikast tertip etmek için hazırlanmış bir karargâh, bir eşkıya yatağı olduğu anlaşıldığından âyet inince burası yakıtılmıştır.¹³⁸

3-İSTİKBAL GAYBI

İnsan fitratının en büyük acizyetlerinden biri de istikbalde nelerin meydana geleceğini idrak edememesidir. İnsan daima atisinin karanlıklarını yarmak ister. Bu arzu ve iştiyak onu her zaman kararsız kılar. Fakat bu vadideki teşebbüsleri, çırpınışları boşa çıkar.

Kur'ân'da mazi ve hal ile ilgili gayb haberleri bulunduğu gibi istikbale ait bir takım haberler de vardır. Bu haberler aynı zamanda Kur'ân'ın Allah kelâmı ve eşsiz bir mucize olduğuna delâlet eder. Çünkü meydana gelmeden evvel bir hadiseyi haber vermek, hiç bir beşerin üstesinden gelebileceği bir iş değildir.

Şimdi Kur'ân'da inkârcılara meydan okurcasına vukuundan önce haber verilip, sonradan meydana gelen hadiselerden bir kaç örnek sunalım:

a- Kur'ân-ı Kerim'in Eşsizliği

Hiçbir kimse, Allah'ın kelâmını taklide güç yetirememiş ve yetiremeyecektir. Kur'ân'ın insanlığı aciz bırakan yönlerinden biri de ona benzer bir eserin meydana getirilememesidir.

Kur'ân bundan 14 asır önce Mekke müşriklerine açık çağrıda bulunmuş, müsbet bir netice alamamıştır. Hatta bu güne kadar bu îlâna olumlu cevap verebilecek babayığit çıkmamış, herhalde kıyamete kadar da çikamiyacaktır.

Kur'ân'ın bu meydan okumasını ve açık îlânını tarihi seyri içerisinde kendisinden dinleyelim: Allah ilk önce müşriklere "**Kur'ân'ın benzeri**"ni getirme teklifini yapmış tır: "*De ki: eğer doğru iseniz Allah katından bu ikisinden (Mûsâ'ya ve bana indirilen Kitaplardan) daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım.*"¹³⁹

Bu teklifin karşısında müsbet bir cevap çıkmayınca Kur'ân insanlara tekrar meydan okumuş ve "*siz bu işi beceremezsiniz*" demek suretiyle de tahrîk etmiştir: "*De ki: "Andolsun eğer insan(lar) ve cin(ler) şu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar, yine onun benzerini getiremezler. Birbirlerine arka çık(ıp yardım et) seler bile (bunu yapamazlar).*"¹⁴⁰

138 Mevlânâ Şibli, **Asr-ı Saadet**, I/503.

139 Kasas, 28/49.

140 İsrâ, 17/88.

Kur'ân, inkârcuların kendisinin bir benzerini getirmekten aciz olduklarını görün ce isteğini biraz daha hafifletir ve şöyle der: "Yoksa O'nu uydurdu mu diyorlar? De ki: Öyleyse siz de onun benzeri on uydurulmuş sûre getirin; eğer doğru iseniz Allah'tan başka, çağırabildiklerinizi de (yardıma) çağırın (da bunu yapın)."141

Bu âyetten sonra Kur'ân, isteğini iyice hafifletip son teklifini yapar: "Yoksa O'nu uydurdu mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru iseniz haydi onun benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka çağırabildiklerinizi de çağırın."142

Bu son teklif Medenî olan şu âyetle tekrarlanır ve bu işi yapamayacaklarını ke sin bir dille beyân eder: "Eğer kulumuz (Muhammed)e indirdiğimizden şüphe içindeyseniz, haydi onun gibi bir sure getirin Allah'tan başka bütün yardımcılarınızı da çağırın; eğer doğru iseniz bunu yapın. "Yok eğer yapamadınızsa, ki asla yapamıyacaksınız, o halde yakıtı insanlar ve taşlar olan inkârcular için hazırlanmış ateşten sakının. ."143

Ayetler sırasıyla incelenirse bu meydan okumada "önce benzeri, sonra on suresi, sonrada bir suresi" şeklinde tedrici bir azalmanın varlığı göze çarpar. Buna rağmen tek sûresinin bile benzeri ortaya konulamamıştır. Hatta kendine güvenip de nazîre yapmağa kalkışanlar bile anında dostları tarafından yalanlanmışlardır.144

Kur'ân'ın "ebediyyen yapamıyacaksınız" ifâdesi, bütün istikbali içerisine alır. Aradan 14 asır geçmiş olmasına rağmen halen daha O'nun bir benzeri yazılama mıştır. Bu gayb-i istikbal, bundan sonra da yapılamıyacağını göstermektedir. İşte bu gaybı ne Hz. Peygamber ne de diğer insanlar bilmeye maliktirler.145

Bakara sûresinde geçen " ve len tefelû asla yapamıyacaksınız." ibaresindeki "len" edatı, istikbalde sonsuz olumsuzluğu ifâde eder. Bu gibi kesinlik ifade eden, gaybden haber veren ve tahaddi(meydan okuma) mahiyeti taşıyan haberler, ancak ne söylediğini bilen ve haber verdiği şeyleri delillendirebilen kimseden sadır olur ki o da Allah'tan başkası değildir.146

İşte bu kadar uzun zaman geçmesine rağmen bu karşı koyuş, bu teklif halen daha tazeliğini muhafaza etmektedir. Kur'ân'ın benzerini getiremedikleri gibi "O'nu biz indirdik, O'nu koruyacak da biziz."147 ilâhî buyruğunda açıklandığı gibi Kur'ân'ın Allah'ın korumasında olmasından dolayı O'nu tahrife de güç yetiremeyeceklerdir. Nitekim bir çok inkârcı bir

141 Hûd, 11/13.

142 Yunus, 10/38-39.

143 Bakara, 2/23-24.

144 Daha fazla bilgi için bkz: İbn Kesir, a. g. e. , IV/547; Kâsimî, a. g. e II/76-77.

145 Zerkânî, a. g. e., II/267; Draz, M. Abdullah, en-Nebeü'l-Azim, 2.Baskı, Küveyt. 1970, s. 44.

146 İbn Kesir, el-Bidâye, VI/182.

147 Hicr, 15/9.

araya gelerek onu tahrif ve tebdile yöneymiş, içinde olma yan bir takım şeyleri ona karıştırmağa teşebbüs etmiş, malesef başaramamışlardır. Bırakın hepsini tahrif etmeyi, bir harfini bile değiştirememiş, müslümanlar arasına Kur'ân'la ilgili tek şüphe bile sokamamışlardır¹⁴⁸. Bu âyetler; bir taraftan insanların Kur'ân karşısında kesin yenilgilerini gösterirken diğer taraftan beşerin Kur'ân'la muaraza etme kapısını ebediyen kapamış

b-İslâm'ın Bekâsı

İslâm'ın kıyamete kadar ayakta kalacağı haberi, Enfâl Sûresinin 26. âyetinde şöy- le ifâde edilmektedir: "*Düşünün ki bir zaman siz az idiniz, yeryüzünde hırpalanıyor dunuz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Allah, sizi barındırdı, sizi yardımıyla destekledi, sizi güzel şeylerle besledi ki şükredesiniz.*" Bu âyet, müslümanlar Mekke'de zayıf bir durumda ve kurtuluş umidi yokken onlara bildirilen¹⁴⁹ bir gaybî haberi anlatmaktadır.

Aynı şekilde Mekke'de nazil olan :150 "Gökten bir su indirdi dereler kendi ölçüsünce (o su ile) çağlayıp aktı. Sel üste çıkan köpüğü taşıdı. Süs, yahut eşya yapmak için ateşte yak(ıp erit)tikleri madenlerde de bunun gibi bir köpük (posa) vardır. Allah, hak ve batılı böyle benzetme ile anlatır. Köpük yok olur gider. İnsanlara yararlı olan ise yeryüzünde kalır. İşte Allah, böyle güzel meseller verir."¹⁵¹ âyetinde de insanların yararlanacağı şeyden, temsil yoluyla Kur'ân ve vahiy kasedilmişti ki insan kesbinin bunda hiç bir değeri yoktur.¹⁵²

Yine Mekki olan¹⁵³ İbrahim sûresinin 24-26. âyetlerinde yukarıdaki âyete ben- zer şekilde bir temsille İslam'ı; kökü sabit ve sağlam, dalları semâda olan, her zaman yemiş veren bir ağaca; Küfrü ise gövdesi yerin üstünden koparılmış, sabit olmayan kötü bir ağaca benzetmiştir.

İşte hile ve desiselerle İslâmı yok etmek için nice altın ve gümüşler harlandı ama yine de başarıya ulaşamadı.¹⁵⁴ Bu gerçeği şu âyet gözler önüne serer: "*İnkâr edenler, Allah yoluna engel olmak için mallarını harcarlar ve harçayacaklar da. Sonra bu, kendilerine dert olacak, nihâyet yenilecekler ve inkâr edenler cehenneme sürülecek lerdir.*"¹⁵⁵ Durum gerçekten de böyle olmuştur. Çünkü onlar milyarlarını bu yolda harcamalarına rağmen İslam hala ayakta ve dimdik durmaktadır, bu hali kıyamete kadar da devam edecektir. "*O Elçisini hidâyetle ve hak dinle*

148 Nebhâni, a. g. e. , s. 330.

149 Zerkâni, a. g. e. , II/269.

150 Zerkâni, a. e. , a. y.

151 Ra'd, 13/17.

152 Elmalılı, a. g. e. . IV/2975.

153 Zerkâni, a. e. , a. y.

154 Draz, a. g. e. , s. 44.

155 Enfâl, 8/36

gönderdi ki (Allah'a) ortak koşanlar hoşlanmasa da o (hak di)ni bütün din(ler)in üstüne çikarsın."156

C-Müslümanların Yeryüzünde İstihlafi

Kur'ân-ı Kerim, mutlu ve parlak bir istikbâlin alâmetleri ortada yokken iktidar ve saadetin ileride müslümanları beklediğini: Mekke'de hiç bir galibiyet eseri görülmediği bir zamanda nazil olan :*"Gönderilen elçi kullarımıza şu sözümüz geçmişti: "Mutlaka zafere ulaştırılanlar, kendileri olacaktır. " "Ve galib gelenler mutlaka bizim ordumuz olacaktır."*157, *"Elbette biz elçilerimize ve inananlara hem dünya hayatında hem şahitlerin (şahitliğe) duracakları günde yardım ederiz. "*158 âyetleriyle bizlere bildir miştir. Bu vaadler indiği zaman Mekke'de peygamberimiz ve O'na inananlar bir çocuğu ihtiyarlayacak kadar çetin meşakkat , eza ve cefalarla karşı karşıya idiler.159

Yukarıdaki va'di Medenî 160 şu âyet daha da kuvvetlendirmektedir:*"Allah sizden inanıp iyi işler yapanlara va'detmiştir: "Orlardan öncekileri nasıl hükümran kıldysa , onları da yeryüzünde hükümran kılacak ve kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine sağlamaştıracak ve korkularının ardında kendilerini (tam) bir güvene erdirecektir. Bana kulluk edecekler ve bana hiç bir şeyi ortak koşmayacaklar. Ama kim(ler) bundan sonrada nankörlük ederse işte onlar, yoldan çıkanlardır. "*161

İbn Ebî Hâtim, Berrâ'dan rivayetle şöyle der:*"Bu ayet nazil olduğu zaman biz şiddetli korku içindeydik. "*162

Bu ilâhî va'din gerçekleşmesi kolay olmadı ama netice de Allah onları yeryüzüne hakim kıldı. Resûl-u Ekrem; Mekke, Tâif, Hayber, Bahreyn ve Yemen'in tümünü vefatın dan önce fethetti. Hicr Mecûsiler'i ve Şâm'ın bazı yerlerinden cizye aldı. Habeşistân kralı Necâşî'ye elçiler gönderdi163. Böylece Allah'ın verdiği söz yavaş yavaş gerçek- leşiyordu. Hz. Peygamber de:*"Kisra ölecek. O ölünce bir daha saltanat kurulmayacaktır. Kayzer de ölecek. O öldükten sonra Rum bölgesinde kayzerin hakimiyeti sona erecektir. Kisrâ ve Kayser'in hazineleri kesin olarak Allah yolunda cihad eden mücahidler arasında taksim olunacak.*164 "sözleriyle bu va'din gerçekleşeceği günlerin yakın olduğunu haber veriyordu.

156 Tevbe, 9/33.

157 Saffat, 37/171-173.

158 Mûmin, 40/51.

159 Zerkânî, a. e. , II/270.

160 Zerkânî, a. e. , a. y.

161 Nûr, 24/55

162 Zerkânî, a. e. , II/271.

163 İbn Kesir, Tefsir, III/330.

164 Buhârî, Cihad, 157; Müslim, Fiten, 76; Ahmed b. Hanbel, II /313, 414. 416- 467, 501.

Selefin çoğunluğu, "Allah içinizden iman edip iyi işler yapanlara vadetti ki..." âyetini Hz. Ebu bekir'in helâfeti ile açıkladılar. Ama âyet sadece buna tahsis edilemez.¹⁶⁵ Çünkü, gerek âyetin gerekse hadisin işaret ettiği olay, Hz. Ebubekir, Ömer ve Osman zamanında tam olarak gerçekleşmiş¹⁶⁶, Hz. Ebubekir zamanında, Ceziretü'l-Arab, İran ve Suriye'nin bazıkısımları; Ömer zamanında, Şâm ve Mısır'ın tamamı, Irak'ın büyük bir bölümü fethedildi.¹⁶⁷ Hatta Hz. Ömer İran seferinden döndükten sonra yaptığı bir konuşmada: "Artık bugün İran Devleti mahvolmuştur." diyerek Rasulullah'ın vaktiyle "Kisrâ ölmüştür..." diye verdiği haberin gerçekleştiğine işaret ediyordu.¹⁶⁸ Hz. Osman zamanında ise fetihler iyice geniş bir alana yayılmış, da Endülü's'e kadar İslâm orduları ilerlemiştir.¹⁶⁹

Netice olarak Kisraların, Kayserlerin saltanatı yıkıldı, müslümanlar onların hazinesini ele geçirdi. İslam toprakları gün geçtikçe büyüdü, diğer insanlar ya müslümanlığı veya cizye vermeği kabul ederek onlara boyun eğmek mecburiyetinde kalırlarken, islam, gerek mensuplarının çokluğu gerekse tek hak din olması açısından diğer dinler arasında liste başında yer aldı ki, tarih buna şahittir.

d- Mekke Müşriklerinin Başına Bela Olan Kıtlık

Mekke müşriklerinin İslam'ı kabul etmemeleri ve muhalefette çok ileri gitmele- ri üzerine Hz. Peygamber: "Allahım! Yusuf'un yedi kıtlık yılı gibi Kureyş'e de yedi yıl kıtlık vererek bana yardım et!".¹⁷⁰ şeklinde beddua etti ve duası kabul olundu, müşrikler şiddetli bir kıtlık ve kuraklıkla karşı karşıya kaldılar. Öyle zaman oldu ki ölü hayvan eti ve kemiklerini yediler. Bu kıtlık zamanında herkes semaya bakınca açlıktan dolayı onu dumanlı gören¹⁷¹ bir sarhoşa benziyordu.

Bu durum Duhân suresinde şöyle anlatılır: "Göğün açık bir duman getireceği günü gözetle. (Duman) insanları sarar. Bu, acı bir azabtır. "Rabbimiz! bizden bu azabı kaldır, biz artık inaniyoruz" derler. Onlar için düşünüp ibret almak nerde! Oysa kendilerine apaçık bir elçi gelmişti. Onlar yüz çevirdiler: "Bu, öğretilmiştir, cinlenmiştir" dediler. Biz sizden azabı birazcık kaldırırız ama siz yine (inkârınıza) dönersiniz." ¹⁷²

Bu âyetler hakkında bazıları bu "duman", kıyâmet alâmetlerindedir, kıyâmet kopmadan önce semâda belirecektir. demişlerse de kuvvetli görüşe

165 İbn Kesir, el-Bidâye, VI/183.

166 İbn Kesir, a. e. , a. y.

167 İbn Kesir, Tefsir, III/300.

168 Anmet Nâim, a. g. e. , VIII/391.

169 İbn Kesir, Tefsir, a. y.

170 Buhârî, Tefsir, (süre 44) , 2, 3, 4; Tirmizi, Tefsir, sure 45; Ahmed b. Hambel. I/441.

171 Buhâr, Tefsir, (süre 44), 3, 4; Râzi, a. g. e. , VII/467; Zerkâni, a. g. e. , II/272; Suphî Salih, s. 34, Mevlânâ Şibli, IV/1620.

172 Duhân, 44/10-15.

göre bu, Mekke'de meydana gelen kıtlık hadisesidir. Kelâmın siyak ve sibakı da bunu doğrulamaktadır.¹⁷³

İbn Kuteybe de bu âyeti tefsir ederken şunları söyler: "Kıtlık senesinde yağmurun kesilmesiyle yeryüzü kuraklaşır, tozlar fazla yükselir de hava kararır, göz gözü görmez. " veya "Araplar, korku ve işkence artınca insanın gözlerinin kararıp etrafı dumanlı görmesinden ötürü büyük felâketlere "**duhan**" ismini verirler".¹⁷⁴ İbn Kuteybe bu açıklamalarıyla Duhân'ın kıyâmet alâmeti olmaktan ziyade Mekke'deki kıtlığı anlattığını isbat ediyor.

Mekke'de kıtlık ve kuraklık baş gösterince bazıları peygamberimize gelerek: "*Ey Allah'ın Resûlü! Mudar için dua etsen. Çünkü o helâk oldu.*"¹⁷⁵ "dediler. Resulullah dua edince azab biraz kaldırıldı. Müşrikler de eski hallerine döndüler. Bu dönemliklerinden dolayı Allah onları : "*Büyük bir şiddetle çarpacağımız gün, biz onlardan intikam alacağız.*"¹⁷⁶ âyetiyle cezalarının verileceğini müjdeledi. Ayette geçen "büyük vuruş" ifadesinden kasdedilen "**Bedir Savaşı**"dır¹⁷⁷ ki o günde müşriklerin koda manları dahil yetmiş kişi cehenneme gönderilmiş, bir o kadar da esir alınarak¹⁷⁸ cezaları verilmiştir.

e-Mekke Müşriklerinin Yenilgisi

Allah Teâlâ: müminlere, Mekke'de iken ve kendilerinde hiç bir harb düşüncesi olmadığı bir zaman da müşriklerin hezimete uğrayacağından ve topluluklarının dağılacağından haber vermiştir.¹⁷⁹

Bilindiği gibi cihâd hicretin 2. senesinde farz kılınmıştı. Cihâd âyeti nazil olmadan önce kafirlerle savaş yapılacağı hiç kimsenin aklına gelmiyordu.¹⁸⁰ Hatta Mekki olan¹⁸¹ "*Yoksa "biz yenilmez bir topluluğuz mu" diyorlar? O topluluk bozulacak ve geriye dönüp kaçacaklardır.*"¹⁸² âyetinin manası ancak Bedir günü anlaşıldı ve Bedir savaşı âyeti tasdik etti.¹⁸³

Resul-ü Ekrem, Bedir günü zırhını giymiş, düşmana yaklaşırken bu âyeti okuyor du.¹⁸⁴ Hz. Ömer de şöyle demiştir: "Bu âyet nazil olduğunda hükümün ne zaman ve nerede tahakkuk edeceğini bilmiyordum. Bedir günü Resulullah'ı zırhını giymiş, bu âyeti okurken görünce âyetin neyi kasdettiğini anladım."¹⁸⁵

173 Elmalılı, a. g. e. , VI/4289.

174 Kâsimî, a. g. e. , XIV/5297.

175 Buhari, **Tefsir**(sûre 44), 2

176 Duhân, 44/16.

177 Buhari, **Tefsir**, (sûre 44) , 4

178 Draz a. g. e. , s. 51.

179 Zerkânî, a. g. e. , II/272.

180 Salih, **Suphî**, a. g. e. , s. 34.

181 Taberi, a. g. e. , XIII/116-117; Kâsimî, a. g. e. , XIV/5301.

182 Kamer, 54/44-45.

183 İbn Kesir, **Bidâye**, VI/1820; Suphî Salih, a. g. e. , a. y.

184 Taberi, a. g. e. , XIII/108-109; İbn Kesir, **Bidâye**, a. y. Kâsimî, XV/5605.

185 İbn Kesir, **Tefsir**, IV/266.

f-Cihadla İlgili Haberler

Cihadın, resûlullah Medine'ye hicret ettikten sonra farz kılındığını söylemiştik. Ancak müslümanların çok zayıf oldukları ve hiç bir savaş ümidi olmadığı bir zamanda inen: "Allah içinizden hastalar, yeryüzünde gezip Allah'ın lutfunu arayan başka kimseler ve Allah yolunda savaşan daha başka insanlar bulunacağını biliyor."186 âyet de istikbâ- le yönelik gayb haberlerindedir.187

Peygamberimiz Hudeybiye'ye gitmezden evvel rüyâsında kendisi ve ashabının emniyetle saçlarını tıraş etmiş olarak Mekke'ye gireceklerini görmüştü. Ahab-ı Kiram, rüyanın kesinlikle gerçekleşeceğine gönülden inandıklarından son derece sevinmişler ve içinde buldukları sene gideceklerini zannetmişlerdi. Hicretin 6. senesi Hüdeybi' yeden geri dönerken münafıklardan bazıları: "Vallahi, ne kazıttık, ne kısalttık, ne de Mekke'yi gördük." şeklinde alay ettiler. Bunun üzerine Allahü Teâlâ aşağıdaki âyeti indirmiştir:188 "Andolsun, Allah, Elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse güven içinde (kiminiz) saçlarınızı tıraş ederek ve (kiminiz saçlarını) kısaltarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bildi, bundan önce size yakın bir fetih verdi.189 "Bu âyet hem Hudeybiye'nin bir fetih olduğunu hem de müslümanların yakın gelecekte Mekke'ye gireceklerini haber vermektedir.190 İshin başında Hudeybiye, orada cereyan eden hadiseler, yapılan antlaşma müslümanlar tarafından bir yenilgi olarak değerlendirildi ise de bunun büyük bir fetih olduğu sonradan anlaşıldı. Hudeybiye'den bir sene sonra (hicretin 7. senesi) Allah Umretü'l-Kaza ile va'dini gerçekleştirdi ve böylece vukuundan haber verilen "Mekke'ye Giriş" olayı ger- çekleşmiş oldu.190

Fetih sûresindi gayb-ı istikbâle dair cihâdla ilgili bir çok haber olmasına rağmen konuyu fazla uzatmamak için bir misalle meseleyi kapatalım: Cenab-ı Hak, Mekke'li müslümanların ileride çetin ordularla karşılaşacaklarını şu âyetiyle haber verir: "O geride kalan göçebe arablara de ki: "Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmağa davet edileceksiniz, onlarla (ya) dövüşürsünüz, yahut (onlar) müslüman olurlar. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükafat verir; (yok) eğer önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, size acı bir şekilde azab eder."191

Müfessirler, âyetteki "çetin savaşçı kavim" terimin hangi kavim veya milletlere delalet ettiği hususunda ihtilaf ettiler. "Havazin, Sakif, Ben-i Hanife, İranlılar, Romalılar" bu terimin delalet ettiği kavimler olarak gösterildi.192 Ancak Ebu Hayyan, bu görüşlerin hasır için olmadığını ve

186 Müzzemmil, 73/20.

187 İbn Kesir, Bidâye, VI/182.

188 İbn Kesir, Tefsir, IV/201; Elmalılı, a.g.e., VII/44?7.

189 Fetih, 48/27.

190 İbn Kesir, Bidaye, VI/183; Zerkâni, a.g.e., II/271.

191 Fetih, 48/16.

192 İbn Kesir, Bidaye, a.y; Kâsimî, a.g.e., XV/5415; Elmalılı, a.g.e., VI/2218.

misal tarihi ile zikredildiklerini 193 söylemektedir. Sonuç olarak bu âyetin bütün bu söylenenleri haber verdiğini söylemekte bir beis yoktur¹⁹⁴ diyebiliriz.

g-İstikbâle Ait Cüz'î Haberler

Kur'ân'da gayb-ı istikbâle ait cüz'î haberler de mevcuttur. Fakat bunların çoğu dolaylı olarak, başka bir ifade ile kapalı olarak haber verilmiştir. Ebu Leheb ve karısı ise ismen zikredilerek kâfir olarak ölüp cehenneme girecekleri, Cenâb-ı Hak tarafın dan daha Ebu Leheb hayatta iken onun ismine izafe edilen "**Leheb sûresi**"nde şöyle haber verilir: "*Ebu Leheb'in iki eli kurusun(yok olsun o); zaten yok oldu ya. Ne malı, ne de kazandığı onu (Allah'ın kahrından) kurtaramadı. Alevli bir ateşe girecektir (yok ols un o). Karısı da, onun hamalı olarak. Boynundan hurma lifinden (örülmüş) bir ip (bulunacaktır)*".¹⁹⁵ Sûrede bildirildiği gibi Ebû Leheb ve karısı kâfir olarak, hatta küfürlerini ilân ede ede ölmüşlerdir.¹⁹⁶

h-Hz. Muhammed'in Korunması

Peygamberler; cehalet, zulum, isyan ve günahlara karşı harp ilân ettiklerinden binlerce insan kendilerine derhal düşman keşilmiştir. Bu normal bir olaydır; çünkü peygamberlik, kiminin saltanatına, şahsî hufûzuna; kiminin zevkine ve kötü alışkanlık- larına karşı çıkar. Karşıdaki kimse için, şahsî nüfûzundan vazgeçmek, zevkini terk etmek ve eski kötü alışkanlıklarını birden bırakmak, ölümden daha zordur. Peygamberlik geldikten sonra muhatab; eski alışkanlıkları, normları, değerleri ile peygamberin getirdiği yeni hayat sisitemi arasında kalır. Bunlardan birini tercih etme makamındadır; ya eski hayatının üzerini çizerek resulun getirdiklerini hem inanç hem de eylem bazında kabul edecek veya eski hayatının kendisine yeterli olduğu düşüncesiyle peygamberin getirdiklerini reddedecek. Bu iki grubtan birincisini, Kur'an "**kâfir**" diye isimlendirirken, ikinci gruba ise "**mümin**" ismini layık görür. Birinci insan grubu resûlün getirdiğini kabul etmediğinden dolayı O'nunla devamlı çekişme, kavga ve harb halindedir. Kafirlerin tepkileri çeşitlilik arzeder; Müslümanlar azınlık oldukları zaman sözlü tahkirle başlayan tepki zamanla yerini işkenceye bırakır. Müslümanlarla esit seviyede olduklarında ise tepki ; "**savaş**" adını alır. Bu tür hareketler müslümanlara yönelik olmakla beraber asıl hedef, Allah Resûlüdür. İşi en zor olan yine resûldür; bir tarafta risaletini inkâr eden kafir topluluğu diğer tarafta ise kendisini risâletle görevlendiren Allah vardır. Görev verilmiştir bir kere, bütün dünya bile karşısına dikilse, dayanılamıyacak işkencelere maruz kalsa vazifesini yerine getirmek mecburiye- tindedir. Ve nitekim tüm peygamberler her türlü şartlarda risâlet görevini yerine getirmiş, görevini başarıyla tamamlamıştır. Hiçbirpeygamber görevini yerine getirirken ne korkmuştur, ne de vazifesinden bir santim

193 Elmalılı, a. g. e., a. y.

194 Taberi, a.g.e., XIII/84.

195 Leheb, 111/1-5.

196 İbn Kesir, **Bidaye**, VI/182.

şışmıştır. Arkalarında kendilerini koruyan ve destekleyen Allah vardır. Bu husus Kur'anda şöyle açıklanmıştır: "*Rabbinin hükmüne sabret, çünkü sen, gözlerimizin önündesin. (Seni gözetliyoruz, koruyoruz) kalktığı zaman rabbini övgüyle an.*"¹⁹⁷ "*Ey Elçi, Rabb'inden sana indirilene duyur; eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini duyurmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kafirler topluluğunu yola iletmez.*"¹⁹⁸

Hz. Muhammed, Medine'ye hicret ettikten sonra bu âyet ininceye kadar Ashab O'nun evini her gece nöbet beklerdi.¹⁹⁹ Bu haberi, Hz. Aişe'nin rivâyet ettiği şu hadis doğrulamaktadır: "*Resulullah bir gece uyuyamadı da : "Keşke ashabımdan uygun birisi beni korusa, "dedi. Tam bu sırada bir silah sesi işittik. Bunun üzerine Resül-i Ekrem: "Kim o?" diye seslendi. "Sa'd b. Ebî Vakkas, Yâ Resûlellah! Seni korumak için nöbet tutmağa geldim". Bundan sonra Hz. Aişe sözlerini şöyle bitirdi: "Bu konuşmanın peşine Resulullah uyuya kaldı. Hatta biz O'nun horultusunu bile işitiyorduk."*"²⁰⁰

Tirmizî, "*Allah seni insanlardan koruyacaktır.*" ayetini tefsire denşühadisi nakleder. "*Ashab-ı Kiram yine bir gece Resulullah'ın çadırını beklerken Cenâb-ı Hak mezkur ayeti indirdi. Bunun üzerine Resulullah başını çadırdan çıkararak: "Haydi gidiniz. Allah beni her tehlikeye karşı koruyacaktır," dedi.*"²⁰¹

Bu ayet indikten sonra Resul-ı Ekrem'in kapısında gece nöbeti terk edildi. Allah, koruma va'dini gerçekleştirdi.²⁰² Müşrikleri sihir yapma, zehirleme, suikast gibi usulleri denedilerse de hiç birinde muvaffak olamadılar.

f-Yahudilerin "Ahiret Yurdu Bizimdir:" Şeklindeki İddiaları

Yahudiler, kendilerinin Allah'ın dostu ve oğulları olduklarını söyleyerek kendilerinden başkasının cennete giremeyeceğini iddia ediyorlardı. Bunu şu ayetten öğreniyoruz: "*(Yahudi ve Hristiyanlar): "Yahudi ve Hristiyan olandan başkası cennete girmeyecek. "dediler. Bu, onların kuruntusudur. De ki: "Doğru iseniz, delilinizi getirin."*"²⁰³ Yukarıda ayette onların bu iddiaları "*kuruntu*" diye nitelendirilerek reddedilmiştir ki bu ayeti aşağıdaki ayet desteklemektedir.²⁰⁴ "*De ki: "Eğer (dediğiniz gibi) gerçekten Allah katında ahiret yurdu kimsenin değil, yalnız sizin ise, sözünüzde doğru iseniz haydi ölümü temenni edin."*"²⁰⁵

197 Tür, 52/48.

198 Mâide, 5/67.

199 Zerkânî, a. g. e., II/267; Şibli, a. g. e., V/5191.

200 Buhârî, Temenî, 1380; Müslim, **Fedâilü's-Sahabe**, 39-40, Ebû Davud, Cihâd, 16; Tirmizî, Menâkıb, 62; Ahmet b. Hanbel, I/29,

201 Tirmizî, **Tefsir**, V/251; Zerkeşi, a. g. e., I/98.

202 Zerkânî, a. g. e., II/267.

203 Bakara, 2/111.

204 Alûsî, a. g. e., I/327; Kâsimî, a. g. e., II/194.

205 Bakara, 2/94.

Müfessir Abdürrezzak, İbn Abbas'ın:"Eğer onlar, ölümü temenni etselerdi, hepsi ölürlerdİ. " dediğini naklediyor.²⁰⁶ Cennetin kendisi için garanti olduğunu bilen bir kimse, elem ve ızdırap yeri olan bu dünyadan kurtulup rahat ve nimet yurdu olan cenne te varmak istemez mi?²⁰⁷ Cennete kavuşmanın yolu ölümden geçtiğine göre ölümü istemeleri gerekirken hiç birisi buna yanaşmadı. Müfessir Taberî, olayı şöyle tahlil eder:"Hz. Muhammed'in risaletine inanmayıp O'na itaat etmedikleri için ölümü temen ni ettikleri zaman Allah'ın azabıyla karşılaşmalar korkusuyla ölümü istiyemiyorlardı. "cennete sadece kendilerinin gireceğini söylemek " suretiyle kendilerini haklı göstermelerine rağmen yalancı olduklarını bildikleri için ölümü ebedi olarak temenni edemeyecekleri.²⁰⁸ Hususunu şu ayet dile getirir:"*Fakat ellerinin yapıp öne sürdüğü işlerden ötürü ölümü asla istemezler. Allah zalimleri bilir.*"²⁰⁹

Yahudiler, işlemiş oldukları suçlardan dolayı ölümü istemek şöyle dursun herbir yahudî kendisi için bin yıllık bir ömür verilmesini ister ki ayetin ifadesiyle bunu verelim:"*Onları, insanların hayata en düşkün, ortak koşanlardan daha tutkunu bulursun: herbiri bin yıl yaşatılmasını ister. Oysa yaşatılması onu azaptan uzaklaştıracak değildir.Allah ne yaptıklarını görüyor.*"²¹⁰

İşte onların bu şekilde hayata düşkün oluşları, ölümü temenni edemeyeceklerine bir başka engel teşkil etmektedir. Yahudilerin hem uzun bir ömür istemeleri hem de cennetin kendilerinin olacağını iddia etmeleri tam bir çelişkidir. Bu açıdan bakıldığında diğer kafirlerin mantığı kendi içinde yahudilerinkinden tutarlıdır. Çünkü yahudi olmayan kafirler ahirete inanmaz, sadece dünya hayatını kabul eder. Bundan dolayı da haklı olarak dünyada uzun bir ömür yaşamağı sevmeleri mantıklıdır. Ama yahudiler, hem ahireti Allah'ın kendilerine vereceğini iddia eder, hem de dünyada bin yıl gibi uzun bir süre yaşamak isterler. Bu çelişki iki şıktan birinin doğru olmadığını zaruri kılmaktadır ki dünyaya karşı hırslı olduklarını bin yıl ömür istemekle hem kendileri söylemektedir, hem de Kur'an bu özelliklerine parmak basmaktadır. Her ikisi de bunun üzerinde ittifak edince bu şıkkın doğruluğu ortaya çıkmaktadır. Cennetin sadece kendilerine ait olmasına gelince bunu ise kendileri söylemekte ve Kur'an reddetmektedir. Bu durumda doğru olmayan şeyin "cenneti kendi tekellerine almaları" olduğu anlaşılır.²¹¹ Ayrıca sunu da ekleyelim ki insanlar arasında paraya ve dünyaya yahudilerden daha düşkün, hırslısı yoktur.

Yukarıdaki ayetlerde geçen "*Sen onları sair insanlardan hayata daha düşkün bulacaksın*"²¹² (Bakara, 96)ibaresinde hal gaybine; "*Onlar ölümü*

206 Taberî, a. g. e. , I/425; İbn Kesir, Tefsir, I/127.

207 Alüsi, a. e. , a. y.

208 Taberî, a. g. e. I/427; Zerkânî, II/275.

209 Bakara, 2/95. (Ayrıca Cuma, 62/6-7'ye bkz.).

210 Bakara, 2/96.

211 Taberî, a. g. e. , I/425; Mehmet Vehbî, a. g. e. , I/180.

212 Bakara, 2/96

ebediyen teminni edemeyecekler(Bakara, 95)"213 ifadesinde ise istikbal gaybına işaret vardır. 214

j-Yahudilerin zillet ve Meskeneti

Yahudilerin, asırlar boyunca zillet ve meskenet içinde yaşayacakları Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır:"Onlar, size eziyetten başka bir zarar veremezler. Sizinle savaşsalar bile, size arkalarını döner kaçarlar, sonra onlara yardım da edilmez. Nerede olsalar onlara alçaklık(damgası) vurulmuştur(ezilmeğe mahkumdurlar). Meğe ki Allah'ın ahbine ve (inanana) insanların ahbine sığınmış olsunlar. Allah'ın gazabına uğradılar ve üzerlerine miskinlik damgası vuruldu(yoksulluk içinde ezildiler)..." 215

Zerkânî, eserinin "Gelecektek Haber" bölümünde bu ayeti zikrettikten sonra şunları söyler:"Bu ayette Allah'ın hilekâr ve melûn kavmin boynuna azab, zillet ve meskenet halkasını geçirdiği ile beraber şunlar anlatılmaktadır. Yahudiler, müslümanlarla yaptıkları harplerden ya kaçtılar, ya da mağlub oldular. Onlar her zaman insanlardan ahd(eman) almak suretiyle zillet içerisinde yaşamışlar ve yaşayacaklardır. Ayrıca onlara fakirlik korkusu verildiğinden dolayı diğer insanlardan daha çok fakirlik endişesi duyarlar. Dünya kendilerinin olsun isterler. Kanaat onların lügatında yer almaz. Varlık içerisinde yüzsele bile en düşük bir menfaate bile tevessül etmekten kaçınmazlar.216

"Rabb'in. "Elbette tâ kıyamet gününe kadar onlara azabın en kötüsünü yapacak insanlar gönderecektir. " diye ilan etmişti...217 "ayetinde söz konusu edilen insanların kimler olduğu konusunda İbn Abbas: "Bu ayette kıyamete kadar azabı tadacak kimseler. yahudilerdir." derken Kâtâde de bu ayeti şöyle tefsir etmektedir:"Allah yahudilere arablardan bir kabile gönderip onları kıyamete kadar azap içinde yaşatacaktır. Ayette geçen "azabın en şiddetlisi" tabirinden kastedilen ise zillet ve meskenettir.218 Kur'an'ın nuzûlünden itibaren bütün tarihi hadiseler bu ayeti doğrulamıştır.

Şunu hemen belirtmekte fayda mülâhaza ediyouz:Yahudiler bugün bir devlet kurmuş ve büyük bir izzete kavuşmuş oldukları gözlenmekte ise de bugün de başka açıdan zillet içerisinde dirler. Yurtlarından ettikleri üç-beş filistinli onları rahat uyumağa bırakmamış, devamlı tedirgin ve sitresli bir ortama sürüklemiştir. Korku ve saldırganlık son safhaya ulaşmıştır onlarda. Ayrıca kurmuş oldukları devletleri bu korkunun bir neticesi olarak kendileri için gönüllü bir hapisane olduğundan modern bir zillet içerisinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu zillet, kinleri, hasetleri ve dünyaya olan düşkünlükleri sürdükçe devam edecek ve yüzleri asla gülmeyecektir. Bu melun milletin korkulu rüyası, başta kanlarını emdikleri mazlum Filistinli

213 Bakara, 2/96.

214 Zerkânî, a. g. e. , II/275.

215 Al-i İmran, 3/111-112.

216 Zerkânî, a. g. e. , II/273.

217 Araf, 7/167.

218 Tâberi, a.g.e., VI/102-103.

müslümanlar olmak üzere tüm dünya müslümanlarıdır. Zaman gelecek müslümanların ayakları altında paspas olmaktan kurtulamıyacaklardır. Bunu, bizlere Kuran haber vermektedir.

Yahudilerin tarih boyunca başlarından geçen bela ve musibetleri özet olarak verelim:Hz. Süleyman'dan sonra Babil kralı Buhtu'n-Nasr yahudilerin ülkesini yerle bir etti, erkeklerini öldürdü, kadın ve çocuklarını sürdü. Daha sonra Romalıların egemenliğine girdiler, onlar da yahudilere zulmettiler. İsa'dan sonra yurtlarından kovuldular. İzzet ve şeref onlar için hiç bir zaman sözkonusu olmadı.²¹⁹ Hz. Peygamberin bisetine kadar bölük pörçük, zillet içinde sürgün hayatı yaşamışlar, içlerin İslamı kabul edenler bu zilletten kurtulmuş, eski dinlerinde kalmakta inad eden Hayber, Ben-i Kureyza, Ben-i Nadir ve Taif yahudileri müslümanlar tarafından Allah'ın emriyle yurtlarından sürülmüştür.²²⁰ Ayette de ifade edildiği üzere hallerini değiştirmeyenler kıyamet gününe kadar sürünmeğe mahkum olacaklardır.²²¹

"Onlara zillet damgası vuruldu." ayetinin manası şudur:Yahudiler için artık izzet ve şeref yoktur. Bu hal kıyamete kadar sürecektir. Bu hale düşmelerinin sebepleri ise küfürleri, peygamberlerini öldürmeleri ve Allah'ın hududlarını aşmalarıdır. Son olarak da Hz. Peygamber'in bisetini kabul etmeyip küfre batmalarıdır.²²²

k-Romalıların İrânlılara Galibiyeti

Peygamberimiz Mekke'de İslâm'ı yaymağa başladığı zamanlarda Roma İmparatorluğu ve İnan Devleti dünyanın iki süper gücüydü. Bu iki devlet arasında, 613 senesinde kanlı bir savaş oldu. Romalılar, ehl-i kitap; İrânlılar ise Mekke müşrikleri gibi ateşe tapan kâfirlerdi. Bu itibarla müslümanlar, ehl-i kitab'ın; müşrikler ise mecüsilerin galip gelmesini arzuediyordu.²²³

İrân orduları, Romalıları bozguna uğattı. 614 yılında Filistinin tamamını ve mukaddes toprakları istila ettiler.²²⁴ 616 senesinde ise bir taraftan Mısır'a diğer taraf tan da İstanbul'a yakın şehirlere kadar bütün Roma İmparatorluğunu yerle bir ettiler. Müslümanlar buna üzülmüşken, müşrikler ise son derece sevindiler ve : "Rumlar ehl-i kitap oldukları halde mecüsiler onlara galip geldiler. Siz de, kendinize inen sebebiyle bize galip geleceğinizi zannediyorsunuz. Halbuki İrânlıları Romalılara galip geldiği gibi biz de size galip geleceğiz ." ²²⁵ demeye başladılar.

219 Kâsimî, a.g.e., VII/2893.

220 İbn Kesir, **Tefsir**, I/396.

221 Çantay, Hasan Basri, **Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim**, İst. , 1972. I/24. 397 no'lu dipnot.

222 Kâsimî, a.g.e., VII/2893.

223 Şiblî, a. g. e. , IV/1611.

224 Şiblî, a.e.a.y.; Zerkânî, a.g.e., II/2264.

225 Kâsimî, a. g. e. , XIII/4765; Zerkânî, a. g. e. , a. y.

Müslümanlar, müşriklerin bu şımarıklığı karşısında bayağı üzüldüler. Bunun üzerine müslümanların yüzünü güldüren şu ayetler nazil oldu: "*Elif Lâm Mîm. Rum(lar) yenildi: (Bölgeye) en yakın yerde. Onlar (bu) yenilgilerinden sonra yeneceklerdir; Bikaç (3-9) yılı içinde. (Onların) bu (yenilgileri)nden önce de sonra da emir Allah'ındır. O gün müminler sevinir(ler): Allah'ın yardımıyla (Allah), dilediğine yardım eder. O, galiptir, esirgeyendir. (Bu), Allah'ın va'didir. Allah va'dinden caymaz; fakat insanların çoğu bilmezler.*"²²⁶

Bu ayet nazil olduğu zaman Bizanslıların hiç bir zafer alameti görülüyordu. Ayrıca müslümanların da müşriklere galip geleceği o günlerde akıllarından bile geçmiyordu. Peygamberimiz, bu ayetleri okuyup bir kaç sene içinde Bizanslıların galip geleceğini haber verince Hz. Ebubekir müşriklere: "Allah sizin yüzünüzü güldürmeye cek. Vallahi Rumlar bir kaç sene içinde Mecûsîleri yenecekler." dedi. Bunun üzerine Ubeyy b. Halef: "Yalan söylüyorsun! Bu sözün gerçekleşeceği bir zaman söyle de seninle bahse girelim," dedi. Her iki taraf üç sene müddetle genç ve dişi on deve üzerine bahse girdiler. Daha sonra Ebubekir durumu Rasulullah'a haber verince Peygamberimiz: "Ayette geçen "**bid-i sinn**" ibaresindeki "**bid'**" kelimesi, "üçten dokuz yıla kadar olan zaman dilimi"ne delalet eder. "Git, deve sayısını artır ve müddeti de uzat," buyurdu. Bunun üzerine Ebubekir, Ubeyy b. Halef ile zamanı, dokuz seneye; deveyi de yüze çıkardılar²²⁷

" **Bid'** ", kelimesinin üç ile dokuz arası yılları ifade ettiğini söylemiştik. "**Sinîn**" ve "**Eşhür**" kelimelerinin manalarında ihtilaf vardır. Bu ihtilaf, alimlerin bazısının güneş yılını, bazılarının ay yılını esas almalarından dolayı neşet etmiştir. Ayet, bu ihtilafa meydan vermeden "**bid'**" tabirini kullanarak itiraz kapısını kapatmıştır ve bu zaman içerisinde zafer gerçekleşmiştir ²²⁸

Roma takvimine göre Savaş, 610 yılında başlar. 613-614 seneleri savaş devam eder. 616'da Rumlar mağlub oldular. Savaş; 622'de tekrar başlar ve 625 yılında ise Rumlar galib olur.

Rumların 616 senesindeki kesin yenilgisi ile 625 senesindeki kesin zafer arasında dokuz sene geçti.²²⁹

622 yılında Rumların galib aldığı zaman, hicretin ikinci yılına tekabül etmektedir ki, müslümanlar da Bedir'de galip olmuştur. Ayetteki: "*O günde müminler Allah'ın zaferiyle sevineceklerdir.*" bölümü **Bedir zaferine** işaret etmektedir.²³⁰ Aynı şekilde "**bi nasri'llah**" ifadesini: "Bedir'de

226 Rûm, 30/1-6.

227 Taberî, a.g.e., XI/18; İbn Kesir, Tefsir, III/422; Kâsânî, a.g.e., XIII/4765 Zerkânî, a.g.e., II/264, Şiblî a.g.e., IV/1616; Nebmânî, a.g.e., s.328; M. A. Draz, a.g.e., s. 50.

228 Zerkânî, a.g.e., a.y; Elmalîh, a.g.e., VI/3800.

229 Şiblî, a. g. e. , IV/1616.

230 Zerkânî, a. g. e. , II/264.

müminlerin müşriklere galibiyeti" şeklinde tefsir etmiştir.²³¹ Böylece müminler, **bedir** ve **rum zaferine** sevinmiş oluyordular.

Ubey b. Halef, bahis zamanı dolmadan önce öldü. Hz. Ebubekir, bahs için şart koşulan develeri Ubey'in varislerinden alarak Resül-uEkrem'e getirdi. O da develeri fakirlere sadaka olarak vermesini emretti.²³²

Kur'an'da gayb haberlerinin bulunuşu. O'nun mucize oluşunun delillerinden biridir. Çünkü ne Hz. Peygamber ne de kavmi bu gaybî haberleri biliyordu. Ayrıca Peygamber bunları bir beşerden de öğrenmemişti.

Kur'an'ın icâzi. Kur'an İlimleri arasında önemli bir yer işgal eder. O'nun icâzi bir çok yönde kendini gösterir. İcazının sadece dil, uslûb, fesâhât, belağat ve nazmında aramak yanlışır. Onun çeşitli ilimler ihtiva etmesi, kanun koyma ve insan hukukunun koruma hususunda genel prensipler sunması, tabiat ilimlerine teması ve muhtevasında kimsenin bilmesi mümkün olmayan gaybî haberleri barındırması gibi yönlerinde de icâz aranmalıdır.

İşte Kur'an'da, gerek tabiat ilimlerine, gerekse geçmiş, gelecek ve hale ait bir takım haberlerin mevcut olduğunu söylemişik. Bu tür haberlerin insanığluna yararları sayılamıyacak kadar çoktur ve bunlar Kur'an'ın icâzi ile de ilgilidir. Biz bu yararlardan bir kaçını verelim:

1) Kur'an'ın, icâz yönlerinden biri de tabiat ve insan yaratılışı ile ilgili ilimlere dair bazı ipuçları vermesidir. Bunu, "*Biz onlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyet (irâret ve sembol)lerimizi göstereceğiz ki Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun...*"²³⁴ âyetinden öğreniyoruz. Bu âyette görüldüğü gibi çağdaş ilmin henüz yeni ulaştığı bazı şeyleri Kur'an daha önce haber vermiştir. Bir şey vukuundan evvel haber veriliyorsa bu, gaybî haberdir. Kur'an'ın verdiği bu haberler günümüzün ilmî gelişmeleriyle çelişkiye düşmediği gibi bazı ilmi buluşlara da önderlik yapmıştır.²³⁵

İnancımıza göre Kur'an Tabiat Bilgisi, Fizik, Kimya, Matematik kitabı değildir. O sadece ve sadece insanı fert ve toplum planında erdemli yapabilmek, onlara "doğru yol"u göstermek için itikadî ve amclî prensipler koyan bir kitaptır. Ancak Kur'an âyetleri bazı pozitif ilimlerin bazı konularına, bazı ilmî gerçeklere işaret etmekten de geri durmamıştır. Buniar da Kur'an'ın icâzına delalet eder. ²³⁶ Zira Hz. Peygamberimiz de

231 Taberi, a. g. e. , II/16: Elmalılı, a. g. e. , VI/3799.

232 İbn Kesir, **Tefsir**, III/423.

234 Fussilet, 41/53.

235 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: el-Bâr, Muhammad Ali, **Kur'an'ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsan'ın Yaratılışı**, (Terc: Abdülveh-hab Öztürk), Ankara, 1991; Bucaille, Maurice, **Müşbet İlim Yönün-den Tevrât, İnciller ve Kur'an**, (Terc: M. Ali Sönmez), Konya, 1979.

236 Daha fazla bilgi için bir önceki dipnotta verilen eserlere batınız.

içinde yaşadığı toplum da okuma-yazma bilmeyen ümmilerdendi. 237 Onlar Astronomi, Jeoloji ilimlerini nereden bileceklerdi.

2) Kur'ân, gaybî haberlerden geçmiş ümmetlere ait kimsenin bilmesine imkân olamayan 238 kıssalarla insanlara istifade edecekleri örnekleri, ibret alacakları hususları 239 vermeği: birk de hak yolda eziyete uğrayanları teselli etmeği, cesaretlendirmeği 240 gaye edinir Kur'ân tarih kitabı değildir ama Tarih'ten nasıl istifade edileceğini öğreten önemli bir kaynaktır. Çünkü tarihî vesika niteliğini taşıyan "kıssalar" bizzat yaşanmış olaylardır.

3) Geleceğe ait bazı haberlerle Kur'ân hem eşsiz bir eser olduğunu ortaya koymaktadır, hem de müminlere geleceğe ümitli bakarak tedbirli hareket etmelerini sağlamaktadır. Mesela inananların diğer insanlara hükümrân:241 Uslâm'ın da diğer bütün dinlere hakim kılınacağına242 dair haberler buna örnek verilebilir.

4) Hale ait gayb haberleriyle, beraber yaşadığı tehlikeli insanları tanıma ve onlara karşı tedbir alma imkanını sağlamaktadır. Münafıklarla ilgili âyetler buna örnektir.243 Hatta Kur'ân bazen müslümanların içlerinde sakladıkları zaafı açığa vurarak onları uyanık tutmağı da hedef edinir.244 Son olarak şunu ifade edelim ki, hem maziye hem hale hem de istikbâle yönelik Kur'ân'da gaybî haberler vardır. Hale yönelik olanlar, içinde bulunduğu zamanda gerçekleşmiştir. İleride vaua geleceğini haber verdiklerinin bir kısmı zuhur etmiş, bir kısmı da -kıyamet kopma haberi gibi- meydana çıkış zamanını beklemektedir. Geçmişe ait olanları ise tarih doğrulamıştır.

Bu üç çeşit gaybi haberin mesajlarını da şöyle özetleyerek bitirelim: Bu gaybi haberlere gönülden inanmayı Kur'an, imanın şartı sayar, ayrıca geçmişe ait haberlerden, geçmişte yaşamış halkların tarihinden, yaşayan her toplumun alacağı derslerin var olduğu mesajını verir. Bu durumda insanlar, bütün burları, ayrıca allah'ın yeryüzünde ilim ve tekniğe ait koyduğu tabiat kanunlarını, Kur'ân'ın ifadesiyle Allah'ın âyetlerini görmezden gelemez. Tabiatın, yerlerin ve göklerin incelenmesi, düşünme lüzumunu hisseden insanlar için bir görevdir. Tefekkür, aklını kullanmağa teşvik eden yüzlerce ayeyle Kur'ân, bu görevi bize yüklemektedir. Tefvik ve inayet allah'tandır.

237 Araf, 7/157-158; Cuma, 62/2.

238 Hûd, 11/49.

239 Hûd, 11/20; Bakara, 2/214.

240 Kamer, 54/44-46; Duhân, 44/10-16.

241 Nûr 24/55.

242 Saf, 61/9

243 Bakara, 2/8-20; Münafikun, 63/1-8

244 Tevbe, 9/38-39; 42-44; 76-78; 102-104; 117-120; Al-i İmrân, 3/143; 152-155.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet b. Hanbel, **el-Müsned**, Beyrut, 1969.
- Ahmet Nâim, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrîd-i Sarih Tercüme ve Şerhi**, 2. Baskı, Ankara, 1970.
- Alûsî, Ebu'l-Fadl Mahmud, **Ruhu'l-Meânî**, Mısır, 1353.
- Ateş, Süleyman, **es-Sülemî ve Tasavvufî Tefsîri**, İstanbul, 1969.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil, **el-Câmiu's-Sahih**, İstanbul, 1315
- Cevherî, İsmail b. Hammad, **es-Sihah**, Mısır, 1956.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, **Ta'rifât**, İstanbul, 1265.
- Çantay, Hasan Basrî, **Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm**, İstanbul, 1972.
- Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1962.
- Draz, M. Abdullah, **en-Nebeü'l-Azîm** . Küveyt, 1390/1970.
- Ebu'l-Bekâ, Hüseyinî, **Külliyât-ı Ebi'l-Bekâ**, İstanbul, 1287.
- Ebu's-Suûd, el-Îmâdî, **İrşâdü Akli's-Selîm ilâ Mezâyê'l-Kur'ânî'l-Kerim**(Mefâtihi'l-Gayb kenarı), İstanbul, 1308.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dînî Kur'ân Dili**, İstanbul, 1971.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmet, **Tehzîbü'l-Luğa**, Mısır, 1964.
- İbnü'l-Esrîr, el-Cezerî, **en-Nihâye fî Garîbil-Hadîs ve'l-Eser**, y. s. , 1963.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, ys. 1966-1967.
- Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm**, Beyrut, 1338/1969.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, **Sünen-i İbn Mâce**, Mısır, 1952.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukrem, **Lisânü'l-Arab**, Beyrut, 1968.
- İmâm Şiblî, Muhammed b. Abdullah, **Cinlerin Esrârı**, (Terc:Mehmet Ferçat), İstanbul, 1974.
- İslâm Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1948.
- İz, Mâhir, **Tasavvuf**, İstanbul, 1969.
- Kâsimî, Muhammed Cemâlüddin, **Mehâsinü't-Te'vil**, (Tah:M. Fuad Abdülbâkî), Mısır, 1376/1957.
- Konyalı Mehmet Vehbî, **Hulâsetü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, İstanbul, 1967.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdü'l-Kerîm, **Risâletü'l-Kuşeyriyye**, Mısır, 1966.

- Muhammed Reşid Rıza, **Tefsîru'l-Menâr**, Mısır, 1954/1961.
- Mevlânâ Şiblî, **Asr-ı Saadet**, (Terc:Ö. R. Doğrul), İstanbul, 1346/1921.
- Müslim b. Haccac, **el-Câmiu's-Sahih**, ys. , 1955.
- Nahcivânî, Nimetullah b. Mahmut, **el-Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-Ğaybiyye**, İstanbul, 1325.
- Nebhânî, Yusuf b. İsmail, **Huccetu'llahi ale'l-Alemîn fî Mu'cizâti Seyyidi'l- Mürselîn**, Beyrut, ts.
- Ragıb, el-İsfehânî, **el-Müfredât f Garîbi'l-Kur'ân**, Mısır, 1961.
- Râzî, Fahrüddin, **Mefâtihu'l-Ğayb**, İstanbul, 1308.
- Sofuoğlu, Mehmed, **Sahih-i Müslim ve Tercemesi**, İstanbul, 1970.
- Suphî Salih, **Mebâhis fî Ulumi'l-Kur'ân**, Dımeşk, 1382/1962.
- Suyûtî, Celâleddin, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Kahire 1370/1951.
- Taberi, Muhammed b. Cerir, **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Ayi'l-Kur'ân**, ts., 1408/1988.
- Tirmizî, Ebu İsâ, **Sünen-i Tirmizi**, (Tah:A. M. Şakir), Mısır, 1938.
- Zamahşerî, Mahmud b. Ömer, **Esâsü'l-Belağa**, Kahire, 1960.
- Zerkânî, Muhammed Abdü'l-Azim, **Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, ys. , 1362/1943
- Zerkeşî, Bedru'ddin, **el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Mısır, 1391, 1972.